



ТӨРӨӨБҮТ ТЫЛЫМ АПТААХ ДОРҔООНО

(кылаас таһынан дьарык 4 кылаас)

Матырыйаалы хомуйан онордулар Сатабай орто
оскуолатын учууталлара: Адамова Н.Т., Яковлева С.А.

Быһаарыы сурук

Алын сүнүөх үөрэхтээһин федеральнай государственнай уопсай стандартыгар кылаас таһынан үлэбэ 10 чаас көрүллэр. Бу үлэни тэрийиш үөрэх сүрүн чааһын быстыспат сорҕото. Онон үөрэх дэгиттэр дьайыыларын (бэйэни салайынар, дьаһанар, билэр-көрөр, үөрэнэр, бодорунар) сайыннарыыга төрүт дуолар. Кылаас таһынаабы үлэ оҕону сайыннаран сымаллаах биэс хайысханан тэриллэр. Билиги оҕуолабытыгар 4 кылааска билиини-көрүүнү сайыннаран хайысхаба „Төрөөбүт тылым аптаах дорҕооно“ диэн босубудуйанан дьарык ыытыллар.

Босубудуйа „Россия гражданинын личинэнин сирин-майгытын сайыннарыыга уонна иттигэ кэнсиэпсийэтигэр” олобуран оһоһулунна.

„Төрөөбүт тылым аптаах дорҕооно“ босубудуйа оҕо сааһыгар сөптөөх өйү-санааны итэрэр, тылын-өһүн, аабар үөрүйэбин, тылынан санаатын, айар, толкуйдуур дьобурун, майгытын-сигилитин, тылын-өһүн сайыннаран сүрүн оруоллаах.

Сыала-соруга:

- тыл үөрэбин сүрүн салааларын (лексика, фонетика, морфология, синтаксис, тиэкис) туһунан уопсай өйдөбүлү чинэтии;
- төрөөбүт тылы билиигэ, харыстыырга үөрэтии;
- санаатын толору этэр, суруйар үөрүйэбин сайыннарыы.

Манна оҕо тыл эгэлгэтин билэригэр, тылын-өһүн байытарыгар сөптөөх араас үлэ көрүннэрэ бааллар. Саха тылын сүрүн тиэмэлэрэ (дорҕоон, дуукуба, тыл, этии, тиэкис, сана

чаастара, этии чилиэннэрэ) оҕо интэриэһин тардар сорудахтарынан киирдилэр. Ол иһин үөрэнээччи сөбүлээн толорор. Сомоҕо домохтор, таабырыннар, өс хоһоонор – тыл баайа сайдарыгар, санарар култуура үрдүүрүгэр, бэйэ санаатын сатаан дьонно тиэрдэргэ – оруоллара олус улахан. Сомоҕо домох саха кэпсэтэр тылыгар, уус-уран айымньы бары көрүнэр элбэхтик туттуллар, кини саха тылын ордук кэрэ, сытывы, этигэн, бэргэн онорор, үөрэх, билии тарҕанарыгар төрүөт буолар. Өс хоһооно, таабырын – саха норуотун тылынан уус-уран айымньытын саамай кылгас, кыра жанрдара. Норуот уостан уоска түһэрэн үйэлэр тухары муспут баайа кылаата, муударата. Таайбаран арааһа төрөөбүт тыл баайын, араас тыл суолтатын билэргэ көмөлөнөр. Таайбаран, таабырын көмөтүнэн оҕо тыла-өһө сайдар, булугас өйө сытыыланар. Ребус – ойууларынан, буукубаларынан, чыыһыла (сыыппара) ааттарынан уонна бэлиэлэринэн бэриллэр таабырын. Ребустар оҕо өйүн эрчийэллэр, булугас, сытывы буоларга, төрөөбүт тылын кэрэхсиригэр, байытарыгар үөрэтэллэр, ону таһынан уруһудуур дьоһурун, фантазиятын сайыннараллар.

1. Дьарык сыл устата ытыллар.

2. Нэдиэлэбэ биридэ 30-40 мүнүүтэ устата барар.

3. Дьарыктар ытыллар бэрээдэгинэн нүөлөрдээхтэр.

4. Хас биридии оҕо „Төрөөбүт тылым аптаах дорҕооно“ туспа боскубуйалаах, ону таһынан дьарыкка туттарга боростуой, өннөөх харандаастаах, уруучукалаах буолар (суруйарга, тардарга, уруһуйдуурга). Сыл бүтэнигэр оҕолор айбыт үлэлэрин быыстанка

онорон көрдөрүөххэ сөп, ол туһунан бастакы дьарыкка иһитиннэриллэр.

5. Дьарыкка кылаас оҕото барыта эбэтэр араас бөлөбүнэн да сылдыһахтарын сөп.

6. Учутал сорох сорудахха бириэмэни хааччахтааммын сөп. Оҕо бэйэтин таһымынан бытааннык, ол эрэри сөпкө онордобуна оннук сорудабы хос кэллэбинэ дэбигис онорор кыахтаныа.

7. Хас биирдии сорудах кылгас быһаарыылаах. Сатыйыр, кыахтаах оҕо бэйэтэ оноруон сөп. Учутал сөбүн, сыһатын хоттуруоллуур, бэрэбиэркэлиир.

8. Оҕо сорудабы чэпчэкимиттэн талан онорор. Ыарырбаппытын хос толкуйдаан, ыйыталаһан толорор. Араас тылдыты туһанар. Сорудабы сатаан табан оноруу – оҕо кыайыыта, ситиһиитэ.

9. Хас биирдии дьарык кэнниттэн толоруллубут үлэ сыаналанар. Үөрэнээччи сорудабы сөпкө толордум дии саныыр дуоллабына көнө-муннугу от күөбүнэн, сыһалаахпын дии саныыр дуоллабына кыһылынан кырааскалыыр. Онтон учутал бэрэбиэркэлиир. Сыһаны оҕо бэйэтэ көннөрбөтөбүнэ учутал көмөлөнөр.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учутал					

1 дьарык

1. Тэннэбили сөпкө онор

	К						
--	---	--	--	--	--	--	--

Оскуобкаҕа баар тыллары тэннэбил сөптөөх буоларын курдук уларыт.

Холобур: а + (уу харамайа) = (киһиэхэ аҕатын бииргэ төрөөбүт убайа)

а + баҕа = абаҕа

х + (киһи органа) = (саха төрүт үрүҥ аһа) _____

х + (булт сэбэ) = (үрдүк сир) _____

х + (айар, үтүөнү онорор, араныччылыыр тыын) = (балык тыынар органа)

д+ (төрөөбүт-үөскээбит дьизэ-уот) = (туоруур) _____

х + (бииргэ айанныыр киһи) = (хааччахтыыр мэхэй, буом)

2. Эрээттэри ырытан көр уонна сөптөөх тыллары суруй

Н.В.Мординов – Амма Аччыгыһа, _____ - Суорун Омоллоон

Дьокуускай – Саха сирэ, Москва - _____

Ил дархан – Саха сирэ, _____ - Россия

Күннүк Уурастырап – Амма, _____ - Таатта

Суруйааччы – П.А.Ойуунускай, _____ - Леонид Попов

Россия – Волга, _____ - Лена

3. Утары суолтатын бул

Абааһыта киirdэ	Икки ардыларынан уу тэстибэт
Харыйаны таннары соспут курдук киһи	Тыҥ хатыыта
Иһигэр былас муостаах киirбит	Үөһэ тэстэр
Киэн көбүстээх	Дьааһык киэһэ
Дьоро киэһэ	Айыыта киirdэ
Сүөм түстэ	Сир быта киһи
Хаан өстөөх	Кыараҕас көбүстээх
Им сүтүүтэ	Харыс үрдээтэ

			Ы					
			Р					
			дь					
			Ы					
			К					

4. Кроссворду таай

„Киһиэхэ
сыһыаннаах“

1. Абылаһа дыбака, мэҥилэхэ бэргэхэ баар үһү.
2. Илиитэ суох турар, хараҕа суох көрөр, атаҕа суох ситэр баар үһү.
3. Баҕана төбөтүгэр көмүс чааскы сытар үһү.
4. Күннээбэр сырдык баар үһү.
5. Буор дойду бухатырын муора буойуна тахсан булкуйар үһү.
6. Одун хаантан оноһуулаах, айыылартан айдарыылаах баар үһү.

5. Айар үлэ

“Көмүс күһүн” диэн тиэмэҕэ кэпсээннэ суруй.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

2 дьарык

1. „а“ буукубаны туруор

Хас биирдии буукуба ситимигэр тыл үөскүүрүн курдук „а“ буукубаны туруор („а“ буукубаны хаста да туттуохха сөп)

Холобур: хй – хайа

йх - _____

лс - _____

хрҥ - _____

мрх- _____

куор (____) дуук

ла () рыс

МУН () ТЫЫС

тал () һын

ту () лук

Эн иннигэр буукубалар бөлөхтөрө баар. Буукубалары холботолоон тыллары таһаар, ордук тылы бүл, сага чааһын ый.

хаалну - _____

ГИКЭИН - _____

ЭРЭТТЭЭТ - _____

Хас биирдий эрээккэ утарыта суолталаах тыллар бааллар. Олору булан үһүл.

Эппиэт: улахан – кыра

Эппиэт: _____

Эппиэт:

Эппиэт:

Эппиэт:

Эппиэт: _____

„Киһиэхэ сыһыаннаах“

			T			
		a				
		a				

			б						
			ы						
			р						
			ы						
			н						
			н						
			а						
			р						

1. Умуһах толору унуох үһү.
2. Тонмот уулаах ып-ыраас көлүйэ баар үһү.
3. Уута суох үүнэр баар үһү.
4. Киһи барыта уоннуу доҕордоох үһү.
5. Арыы тыа иһигэр кыһыл саһыл сытар үһү.
6. Үтүө киһи баҕанаҕа сыстан турар үһү.
7. Отут икки тиистээх талкы үйэ тухары үлэлиир үһү.
8. Алаас ортотугар кыһыл көмүс биһилэх сытар үһү.
9. Уу унуор эмдэй-сэмдэй уолаттар кэчигирэхэн тураллар үһү.
10. Халдьаайыга хампарыйбыт чабычак сытар, турар үһү.
11. Уон киһи кэтэбинэн сирэйдээх үһү.

5. Айар үлэ

“Мин оскуолам” диэн тиэмэҕэ кэпсээннэ суруй.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оџо					
Учуутал					

4 дьарык

1. „Ордугу“ бул

Тыллар бөлөхтөрүгэр, уопсай өйдөбүлгэ сөп түбэспэт, биир тылы булан тарт.

кинигэ, уруучука, харандаас, чааскы, тэтэрээт

оѳурсу, хортуоска, эриэппэ, сүбүөкүлэ, дьаабылыка
 бачыынка, бүрүүкэ, ырбаахы, дьууппа, куопта
 массыына, араадьыйа, оптуобус, тыраахтар, бэлэсипиэт
 кыһыл, оһох, күөх, сизэрэй, үрүн, хара
 сотор, ыстанар, баһана, устар, ааһар
 мин, ол, кини, эн, биһиги, кинилэр
 күнчээн, оѳолоох, куһу, кинигэлэр, масчыл

2. Кыылар ааттарын бул

Буукубалары хамсатан кыылар ааттарын таһаар

өөрб - _____	аабт - _____
ыһасл - _____	игнээс - _____
аокбху - _____	буукуч - _____
рсутта - _____	рсаык - _____
аахтй - _____	һалаукйа - _____

3. Сомоѳо домохтору өйдөбүллэрин кытта холбоо

Уйатыгар уу киирбит	сатыыр
Көрдөөбүтүн ылбыт	инсэрэр
Иннин биэрбэт	кэһэйбит
Мааһын табар	албыннаабыт
Силин быһа ыйыстар	ыксаабыт
Түһээн да баттаппат	бэриммэт
Холуоһаҥа олордубут	туга да суох хаалбыт
Ытыһын соттубут	билбэт, сэрэйбэт

4. Кроссворду таай

О	Х
---	---

							0	X
							0	X
							0	X
							0	X
							0	X
							0	X

5. Айар үлэ

Бэриллибит тыллары тутган „Куобах“ диэн кэпсээннэ суруй.

Ыркый, чөрөгөр, манан, борон, кылгас, уһун, сылбах, талах, кэбийэр

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

5 дьарык

1. Биир тылынан суруй

Сомоҕо домохтору туохтуурунан уларыт

атаҕа сири билбэт - _____

халлаан хабарҕатынан - _____

абааһыта киирдэ - _____

айаҕар ас киирбэт - _____

ийэ-хара көлөһүнэ түстэ - _____

илин былдьас - _____

отуойкаҕа олорто - _____

сүрөбэ тэппэт - _____

2. Тыллары таһаар

Тылларга икки буукуба эбэн тыллары таһаар.

_____ маас	_____ баан
_____ тар	_____ тас
_____ маар	_____ буор
_____ бүөр	_____ муох
_____ бии	_____ муос

3. Сөпкө түбэшиннэр

Үс тыллар бэриллибиттэр, икки бастакы сибээстээхтэр. (Туох сибээстээхтэрин толкуйдаа.)

Үһүс тылга бэриллибит түөрт тылтан сөптөөбө диэбиккин талан суруй.

уруучука – суруйар = быһах - _____

сүүрэр, кыһар, сон, хармаан

олоруохха – олоппос = утуйуохха - _____

кинигэ, мас, орон, дьааһыйар

куорат – дьизэлэр = тыа - _____

дэриэбинэ, мастар, көтөрдөр, хараҥа

минньигэс – саахар = аһы - _____

минньигэс, уксус, аһы, килиэп

бөрө – куобах = куоска - _____

кролик, кутуйах, ыт, кырыыса

айах – сирэй = тилэх - _____

киһи, атах, хаамар, эт

хатын – сэбирдэх = харыйа - _____

бэс, иннэ, умнас, мас

фрукта – хомуйуохха = балык - _____

хатыыс, ыһаарылыахха, хабыахха, груша

4. Тыллары ситэр

				а	х
				а	х
				а	х
				а	х
				а	х

5. Аабыы хонуута

Остуоруйалар ааттарын, ааптардарын суруй.

„Холорук экирэтэр тыаһын иһиттин да, кэннин диэки тараабы бырабаар.“

„Көрбүтэ, ийэтэ чуум ортотугар турар эбит, арбааһын кэтэ сатыыр.“

„Сарсын орубуна күн ортого буолуута, Кураанах уонна Арыылаах чабычак сырсыылара буолар.“

„Арай түүн үөһүн сабана абааһылар тийэн кэлбиттэр, ким тугу, хайдах булбутун туһунан куоталаһа-куоталаһа киһиргээн кэпсэппиттэр.“

„Чугаһаабыта – барсук уйатыттан туруйа атаба быга сытар.“

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

6 дьарык

1. „Ордук“ тылы бул

Хас биирдии тыл бөлөбөр атын өйдөбүллээх тылы толкуйдаан булан ылан, аннынан тарт.

эн, кини, мин, бу, биһиги

суруйар, тигэр, утуйар, аабыа

улар, сиэгэн, бөрө, кулаһай, чубуку

хаһан, ханна, ити, хаһыс

төгүрүк, кыра, хара, дуоска

дьизэ, уол, ийэ, абаба

түүн, алта, уон, биир

өтүүк, эрбии, өтүйэ, устуруус

2. Тыллары таһаар

Паара тыллар хас биирдii букубаларын холбоон тылла таһаар.

Холобур: ат – паар = паарта

суу – мак = _____

саа - кыл = _____

ноор – ох = _____

кырыс - аан = _____

тар – уос = _____

туйах - кур = _____

күөх – чэр = _____

сүгэ - өй = _____

уол – хор = _____

ох – муос = _____

3. „Саспыт тыллар“

Шифри туһанан тыллары таһаар. Биир тыл быһаарытын суруйан көр.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
н	с	о	р	м	у	й	а	к	л	и	б	д
14	15	16	17	18	19	20	21	22	23			
ы	ь	ө	х	һ	ү	п	ч	э	г			

2 14 10 12 8 17 _____

17 8 4 8 10 13 15 14 9 _____

11 22 13 15 22 23 22 7 _____

9 14 4 13 8 10 _____

9 11 1 22 22 2 _____

4. Сомоҕо домоҕунан солбуй

олус баҕарар - _____

олус түргэнник - _____

сөбүлээбэт - _____

дэлби тонмут- _____

биир ди тийһэ суох - _____

холку киһи - _____

албыннаата - _____

куттамсах киһи - _____

5. Ааҕы хонуута

Этиилэри бэрээдэктээ, ааптарын, айымньы аатын суруй.

___ Кини умсан баран, от быһыгар саспыт эбит.

___ Биир Клим диэн уол үчүгэйдик харбыыр, умсар да эбит.

___ Биирдэ да сымыйалаатаххына, кэнники кырдыгы да эппитин иһин, дьон эйигин итэҕэйиэ суоҕа.

___ Онуоха Клим сотору тыын ылбыт, хараҕын көрбүт.

___ Оҕолор куттаммыттар, танастарын да танныбакка, улахан дьонно тыллы сүүрбүттэр.

___ Өйдөөн көрбүттэрэ, били умсубут уоллара суох эбит.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

7 дьарык

1. Тыллары суруй

Инниттэн уонна кэнниттэн аахтаахха уларыбат тыллары суруй.

Былыргы булт тэрилэ - _____

Киһи органа - _____

Адьырҕа кыыл - _____

Дьыл кэмэ - _____

Ахсаан - _____

Ыал баһылыга - _____

Хос көстүү - _____

Ыал дьоло - _____

Барыллаан көрүү - _____

Убай кэргэнэ- _____

2. Соридахтары толор

Ханнык буукуба дорҕоонуттан элбэҕий?

1) сибэкки 2) ыаҕайа 3) сурук 4) бэдэр

Ханнык тыл көһөрөр табыллыбатый?

1) дойду 2) чороон 3) ичигэс 4) эдьий

Икки сыһыарыылаах тыллары бул.

1) кынатынан 2) кууруссаларынан 3) ырыаһыттарга 4) халбаһыылаах

Маарыннаһар тыллары (синонимнары) бэлиэтээ.

1) быһый, сүүрүк 2) сулус, түүн 3) киир, табыс 4) туман, кыһын

Көспүт суолтаба туттуллубут тыл ситимин тал.

1) хара санаа 2) хара сон 3) хара харандаас 4) хара дыиэ

3. Сомоҕо домох

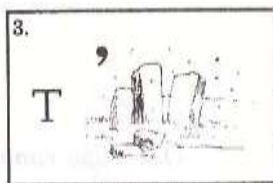
Бэлиэтэммит тылы сомоҕо домоҕунан солбуй.

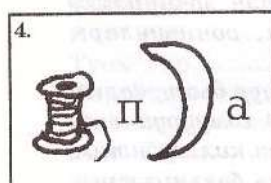
Саһыл кэнниттэн бөрө хаалсыбакка **ситэн** иһэр. _____

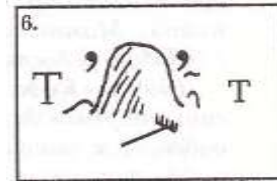
Айыына, аҕатын **утумнаан**, учуутал буолар баҕалаах. _____

Киһиргэс куобах хаһан да айаҕа хам буолбат бэйэтэ **сажирбат буолбут**.

4. Ребустары таай







Ребус онорорго холон.

5. Ааҕы хонуута

1. Айымньы аатын уонна ааптарын суруй.

а) “Сайын үгэнэ. Чаранна буспут дьэдьэн сыта дыргыйар. Кыргыттар таах олорон тэһийбэттэр. Биир күн кинилэр дьэдьэннии бардылар”.

б) “- Биһиэхэ моонньоҕон наһаа үүнэр, улахан иһиттээх тахсаарын, толоруоххут. Кыһыны быһа куорат дыоно моонньоҕон барыанньатын сиэххит...”

в) “Ол кылааккын дьонно ыһыан –
Уон оччонон элбээн кэлиэ,
Үрүт-үөһэ мунньа сатыан –
Өрүүтүн чэпчээн иһиэ!”

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

8 дьарык

1. Өс хоһоонноро

Өс хоһооннору ситэр.

Ким доҕордоох	оноойук туолар
Сүгэ хоппотун	эһэ куттанар
Хорсунтан	ол дьоллоох
Суол доҕору таптыыр	саһыл саҕалаах
Отонноотоххо	бараммат баай
Сатабыллаах	буулдьа куттанар
Үөрэх баар	айан аргыһы
Элбэх бырааттыыттан	сүбэ хотор

2. Сорудахтары толор

1) Сурук бэлиэтин туруор.

Дорообо баһыыба баһаалыста аптаах тыллар.

2) Сахалар итэбэллэринэн бултуйарга көмөлөнөр иччи.

Хатан Тэмизрийэ

Уукун

Байанай

3) Киһиэхэ аҕатын бииргэ төрөөбүт убайа

таай

абаҕа

убай

4) Саас ойбон алларан балыктыыр тэрил.

мунха

илим

куйуур

5) „Ойуурга моҕотой угуйар“ кинигэ ааптара

К.Сосин

Суорун Омоллоон

И. Сосин

3. Тыллары таһаар

Сонордьуттар тылтан атын тыллары таһаар.

4. Кроссворду таай

О		О				
О		О				
О		О				
О		О				
О		О				
О		О				
О		О				
О		О				

1. Сыаҕай саҕа да сыаната биллибэт.
2. Дьиэ иһигэр дьиэлээх ыраахтааҕы баар үһү.
3. Ойуурга ойуулаах тэллэй тэлгэнэн сытар үһү.
4. Мин олус кырдыаһаспын хаһан төрөөбүппүн билбэппин, хаһан да өлбөппүн.
5. Тоҕус сирнэн оҕуруо курдаах оҕонньор баар үһү.
6. Эмэ суох эмтиир үтүө санаалаах киһи баар үһү.
7. Хоһоонунан хоһуулар, тойугунан тойуулар норуот муудараса баар үһү.
8. Кыра да, кыһыылаах баар үһү.

9. Манхайбыт баттахтаах, муударай санаалаах киһи баар үһү.

5. Айар үлэ

„Мин олорор дэриэбинэм“ диэн тиэмэбэ кэпсээннэ суруй.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

9 дьарык

1. Бөлөхтөрү ситэр

Аат тыл бөлөхтөрүн ситэрэн суруй.

Булт тэрилэ: хапкаан, _____

Тиэргэн тэрилэ: күрдьэх, _____

Көтөрдөр: улар, _____

Хонуу үүнээйитэ: от, _____

Үөн-көйүүр араара: үрүмэччи, _____

Үрүн ас: сүөгэй, _____

Айылба көстүүтэ: кустук, _____

Уруу-аймах: убай, _____

2. Паараласпыт тыллары ситэрэн суруй.

сир-_____

киһи-_____

үөрүү-_____

кэлии-_____

суол-_____

кыһан-_____

көр-_____

тирит-_____

3. 6 „кыра“

кыра_____ сана түспүт чараас сыа хаар

кыра_____ сытыы харахтаах

кыра_____ ньиэптэн ылыллыбыт ураты сыттаах убаһас уматык

кыра_____ үүнээйилэртэн (үксүн хортуоппуйтан, ириистэн) ылыллар үрүн боруоһуок

кыра _____ кырыллыбыт танас лоскуйа

кыра _____ наһаа ыраах уонна чизэски

4. Кроссворду таай

а				
	а			
		а		
			а	
				а

1. Үтүөнү баҕаран этэр тыллар.

2. Ис уорган

3. Аҕа биһиргэтөрөөбүт убайа.

4. Улахан кыыл.

5. Ааҕы хонуута

Айымньы аатын уонна ааптарын суруй.

а) “Төһө өр ол модун холорукка үүрдэрэн хаампытын уол билбэтэх, биирдэ өйдөөбүтэ арай балаҕан аттыгар турар эбит. Уолчаан балаҕанна көтөн түспүтэ, оронно эмээхсин олорор үһү”.

б) “Үс ый

Торулуур тоҕус уон хонугун

Усталаах-туоратын тухары,

Турбакка-олорбокко,

Тохтообокко-сынньаммакка,

Тура тэбинэн туран охсустулар”.

в) “Сайын ааһан, от-мас хагдарыйан, күһүн кэлбитэ. Балык ардыахпар киирбэт буолбута. Хотойу аһатыахтааҕар бэйэбит да күөстэнэр балыкпыт көстүбэт этэ”.

г) “Арай биирдэ бу дойдуга биир эдэр киһи аймахтарыгар күүлэйдии кэлбит. Күнүс дьизэлээхтэр үлэбэ барбыттарын кэннэ саа ылан, күөлгэ киирбит”.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

10 дъарык

1. Өс хоһооннор

Ахсаан аатгаах үс өс хоһоонун суруй.

2. Кириин доржооннор

а) Икки доржоону бэлиэтиир буукубалаах тыллары аннынан тарт.

Зоя, циркуль, парашют, ёж, ойуур, экскурсия, чыычаах, туйах, Женя, баян, Юра, енот.

б) ь буукубаны сымнатар уонна араарар түбэлтэтигэр тыллары холобурдаа.

3. Сибээһин бул

Үс тыллар бэриллибиттэр. Бастакы икки тыл ситимнээхтэр. (Туох сибээстээгин толкуйдаа). Онон сирдэтэн үһүс тылга бэриллибит түөрт тылтан биир сөптөөбүн бул.

барабыай – чыычаах = сордон - _____

үөн-көйүүр, балык, уу, үүтүнэн иитиллээччилэр

мурун – сирэй = тарбах - _____

киһи, илии, көрдөрөр,эт-сиин

уу – иһиэххэ = килиэп - _____

бөрүөк,кофе, быһыахха, сиэххэ

кулун тутар – муус устар = сэрэдэ - _____

бэнидиэнньик, нэдиэлэ, чэппиэр, ый

хартыына – истиэнэ = көбүөр - _____

суорбан, персидскэй, улахан, муоста

ыскылаат – табаар = бибилэтиэкэ - _____

остуол, бибилэтиэкэр, долбур, кинигэлэр

4. Синонимнары суруй

Бэлиэтэммит тыллар синонимнарын суруй.

Оболор чычаас ууга сөтүөлүүлэр. _____

Халлаан дьайбарбыт. _____

Мин кыбыстан эппэккэ хааллым. _____

Серёжа миигин хайыһарды барарга кучуйар. _____

Нүөл сылга үчүгэй буолар. _____

Саша, мунаары ыксаан, хаһытаата. _____

5. Айар үлэ

Бэриллибит тыллары туһанан „Саһыл“ диэн тиэмэбэ кэпсээннэ суруй.

Кыһыл, хара, чобулуспут, чөрөбөр, маныыр, кутуйах, хороон, күндү.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Обо					
Учуутал					

11 дьарык

1. Толкуйдаан бул.

Ханнык тыл бөлөхтөрө этии буолбаттарый, ол иннигэр „+“ бэлиэни туруор.

Сөрүүн салгын түстэ.

Хонуу сибэкки үүммүт кэрэ.

Сиир мин собо.

Күөлгэ кустар санараллар.

Биһиги оскуолабыт Амма олорор.

Биһиги сайыны быһа Аммаба сөтүөлүүбүт.

2. Сөптөөх эппиэти бул

Тыл уларыыбат өлүүскэтэ.

а) сыһыарыыта б) олобо

Тыл уларыяр өлүүскэтэ

а) сыһыарыыта б) олобо

Элбэх ахсаан сыһыарыыта.

а) -лар б) – лаах в) –һыт

Биир олохтоох тыллары бул

Үлэ, үлэлээх, үгэһит, үлэттэн, үлэһит, үлэхэр.

-һыт сыһыарыы тугу көрдөрөрүй?

а) идэни б) элбэх ахсааны в) туохтаабы

Сыһыарыы араастара тугу көрдөрөллөрүн сурааһынынан холбоо.

- лар идэни

- лаах элбэһи

- һыт туохтаабы

3. Этии олобо

Этии тутуах чилиэннэрин бул.

1) Үөр туруйа үс муннуктуу килииннээн көтөр.

2) Кырдыаҕастара, саамай күүстээхтэрэ уонна өйдөөхтөрө, инникилээн салгыны тыыраар.

3) Бастыыр олус ыарахан.

4) Ол иһин кырдыаҕастар солбуһаллар.

4. Сэттэ „оҕо“

Быһаарыытын ааҕан баран тыллары ситэрэн суруй. (Биир тардыыга биир буукуба суруллар)

___ оҕо ___ эриэн үөн

___ ___ оҕо ___ үстээх-түөртээх сылгы

___ оҕо ___ ___ ___ дьирики, муруку атын аата

___ оҕо ___ туох эмэ токуруйан өбүллүүтэ

___ ___ оҕо ___ булка туттуллар тимир эбэтэр муос төбөлөөх ох

___ ___ ___ оҕо ___ илим,мунха үөһээни ситимигэр баайыллар дагдатар оноһук

___ ___ ___ оҕо арахсыспакка, бытарыйбакка бүтүннүү кэлим сылдьар

5. Айар үлэ

[illegible]

2. Тыллары бул

Биир олохтоох тыллары аннынан тарт.

- а) кусчут, кустук, кустуур
- б) түүн, түүнүк, түнэ, түүннэри
- в) сир, сирдээ, сирии, сирдээх
- г) муоста, муос, муоһа, муосчут
- д) мас, массыына, масчыт, туормас
- е) күндүбэй, күн, күнчээн, күндү

3. Тыллары суруй.

Сайынны хотон - _____

Тугу эмэ үөһэ бырабан олорчу эбэтэр умса түһэрэн таайы - _____

Кыыл эбэтэр сүөһү көбүс өттө - _____

Тимир кизпкэ кутан буһарыллар сахалыы бурдук ас - _____

4. Өс хоһооннору суруй

Үлэ-үөрэх, үтүө майгы, куһаҥан быһыы туһунан быһаарар, сүбэлиир суолталаах биирдии өс хоһоонун суруй.

5. Айар үлэ

„Сөбүлээн аахпыт кинигэм“ диэн тиэмэбэ кэпсээннэ суруй.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

13 дьарык

1. „Ордук“ тылы тарт

Хас эрээт аайы атын өйдөбүллээх тылы булан тарт.

үс-муннук, кэрчик, уһун, кыбадыраат, төгүрүк
футбол, волейбол, хоккей, харбааһын, баскетбол
харана, сырдык, халлаан күөх, чабылхай, борунуй
самолет, пароход, техника, поезд, дирижабль
суума, араас, өлүү, үөскэм, түнэтээччи
сүүрүк, быһый, бытаан, кытыгырас

2. Сибээһин бул

Үс тыллар бэриллибиттэр. Бастакы икки тыл ситимнээхтэр. (Туох сибээстээгин толкуйдаа). Онон сирдэтэн үһүс тылга бэриллибит түөрт тылтан биир сөптөөбүн бул.

көтөр – уйа = киһи - _____

дьоннор, үлэһит, дьизэ, тэрилтэ, өйдөөх

итии – тымныы = хамсаныы - _____

көмөлөсүһүү, налыйыы, трамвай, барыахха

эбиллээччи – суума = төгүллээччи - _____

өлүү, түнэтээччи, үөскэм, төгүллээһин, көбүрэтии

чабылбан – сырдык = куйаас - _____

күн, от, утатыы, ардах, өрүс

сардаана – сибэкки = гаас - _____

кислород, тыныы, умайыы, дьэнкир, бэссэстибэ туруга

сурааһын – илиниэйкэ = төгүрүк _____

харандаас, циркуль, сотор, пенал, уруучука

3. Тыл суолтата

а) Антонимнары бул:

таһаар - _____ хоруйдаа - _____ бөбө - _____

сор - _____ таһырдыа - _____ куурт - _____

б) Синонимнары бул.

төбөлөөх - _____ одуулаа - _____ дьиксин - _____

төбө - _____ куруук - _____ ыксаа - _____

в) Омоним 5 холобурун бэйэн бул.

4. Кроссворду таай

Аат тыллары суруй

Т				Х

С				Х

5. Айар сорудах

Оџолор кѣпсѣтиилѣрин салѣаа.

Мичиллѣэх Айаал оскуолаѣа баран истилѣр. Кинилѣр кѣрбѣт киинѣлѣрин туѣунан кѣпсѣттилѣр.

- _____
- _____

Толоруллубут ѣлѣ сыаната

	1	2	3	4	5
Оџо					
Учуутал					

14 дѣарык

1. Саѣа тыллары таѣаар

Саѣа тыл тахсарын курдук ханас уонна уѣа устуолбуктартан сѣхѣѣхтѣри холбоо.

чон	рааннѣа
бѣрдѣи	дѣун
саба	лаан
хорѣол	кучах
харал	дѣык

тиэр	мал
дьу	гэс
да	гээн
эл	лаһа
онку	бэс

2. 6 „ук“

Быһаарыытын ааһан баран тыллары ситэрэн суруй. (Биир тардыыга биир буукуба суруллар)

___ __ __ ук	мас лабаата
___ __ __ __ ук	күн сарданалара былыкка тыган дьэрэкээн балаһа буолан көстүүлэрэ
___ __ __ ук	туох эмэ атыытыгар, төлөбүрүгэр бэриллэр туох эмэ
___ __ __ ук	киһи атабын өбүллэр сүһүөбүн сирэй өттө
___ __ __ __ __ ук	харамайдар систэрин тоноһоһун салгыытынан буолар чорбох
___ __ __ __ __ __ __ ук	кыһын тымныыга моойго кэтиллэр түүлээх танас

3. Тыллары таһаар

Бастакы тылтан бастакы сүһүөбүн, иккис тылтан иккис сүһүөбүн холбоон сана тыллар таһаар.

Холобур: сүрэх- үгэ = сүгэ

булуус – хотуур = _____	самыыр – баһа = _____
бөрө – өтүүк = _____	симэх – илим = _____
эбэ – бэлиэ = _____	суобас – куорат = _____
элбэх – тэллэй = _____	оһох – тоһус = _____

4. Кроссворду таай

Туттар тэрилгэ сыһыаннаах

		Б						
		У						
		Л						
		Ч						

	У				
	Т				

1. Кыһыйа охсубут кыталык унуоҕа, сулуйа охсубут туруйа унуоҕа баар үһү.
2. Эрдэхтээҕэр кыра, эһэтээҕэр күүстээх баар үһү.
3. Уу иһигэр оботтоох Уйбаан баар үһү.
4. Таарыйдар да чал гынар баар үһү.
5. Ойуур иһигэр „о“ буукуба баар үһү.
6. Хара биэ суола суох айанныыр үһү.

5. Ааҕы хонуута

Айымньы аатын, ааптарын суруй.

а) “Суох, илдьэн биэриэххэ, аны ким эмэ көрүү, оччоҕо оҕонньор эрэйдээх миигиттэн түбэһиэ”.

б) “Онтон утаа буолбатылар,

Оҕолор ойон табыстылар,

Дьирэнкэйдии түһэ-түһэ

Дьилэригэр тэбиннилэр”.

в) “Биирдэ да сымыйалаатаххына, кэнники төһө да кырдыгы эппитин иһин, дьон эйигин итэҕэйиэ суоҕа”.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

15 дьарык

1. Тыллары таһаар

Бэриллибит тылтан сана тылы таһаар.

айах – хайа

киис - _____

тыс - _____

үүт - _____

уус - _____

сыа - _____

куул - _____

саҕа - _____

суот - _____

саала - _____

туус - _____

атас - _____

2. Тылы үөскэт

Бэриллибит тыллартан идэни көрдөрөр аат тылла, туохтуурда үөскэт.

Отон

отонньут

отоннуур

Сугун

Куобах

Балык

3. Туохтуур

Туохтуур предмет _____ көрдөрөр.

а) аатын б) бэлиэтин в) тугу гынарын

Туохтуур ыйытыылара.

а) Тугу гын? Хайаа? Хайдах буол? б) Ким? Туох? в) Хайдах? Ханнык?

Туохтууру бул.

а) учуутал б) ыраас в) суруйар

Туохтуур төрүт олобун бул.

а) кэлбит б) тур в) сууйар

Туохтуур этиигэ үксүгэр ситимнэһэр.

а) аат тылы кытта б) атын да тылы кытта

Көмө туохтуурдары бул.

Тыал улам күүһүрэн барда. Кинилэр сыыртан сүүрэн түстүлэр.

Туотуур хас бириэмэлээбэй?

а) 2 б) 5 в) 7 г) 3

Туохтуурдар бириэмэлэрин быһаар.

бардылар билинни

уурбута кэлэр

ыллыа ааспыт

4. Ребустары таай



ыраабы истэр, чутаны көрөр.



суох 100 сүбэлээх.

Суон


көрпөккө дыйы.


бүтэй,

кэлээрэй.


быһый,

бөгө.



уу динигин быгыһар,

үтүөгүн батыһар.

5. Айар үлэ

„Кыһын“ диэн тиэмэбэ хоһоонно суруйарга холон

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

16 дьарык

1. Строкаларга сасыт тыллары бул

Буукубалар быыстарыгар тыллар сасыттар. Олору булан аннынан тарт.

Сарыалорадндойдурумолбүүбсонуныдйуьөһхыбраэксээмэнтранруксмичсмол
 нөвүшлдывдокутурукорокүһуьыбстрплдцимдпйсүүрүүыьюяавтьмьклбатыип
 йлмтапталтаыпрфдукнбүөбэаухайыһарпаьаргжсодтолкуйдуурыөһбүфбтиькд

цбюфыжылвхеъуарщцрланоруотоыбрекёүөрүүнавыюзирдароюисученгыбжы
итмжнһчуораанюаровьюмтаоыжышхарбааһынбөюбдаитимжмнисдзмтроһөть
лдмадубалыыһабмтмопзжutfцюбю.смьүбюжмонтосмжэваөһважкиһиуропз
ынирвөмроджтбмжиһмтолдижхүнөтүүкьбипдпробүүчээнвдвтиүһвынырыамб
ьөүтовмэжнһиноммтроөэжбнлкэбэбиларйцдзүүбжмьбиэжпкьлноывжсэһэньа
дарпэжптоөмьүмтжмбмтрояюнпожцн

2. Тыллары ситэр

Тыллар көппүт буукубаларын ситэрэн айылбаба сыһыаннаах тыллары аах.

б_ур_а	__а__ы__ба__	__абы__
__т__н	с__һ__р__а	__ьүк__э__л
__а__ыал	т__б__и	са__ __р
__у__т__к	то__у__а__	__рд__
к__р__а	дьэрг__лг__н	х__л__р__

3. Дабааһын аат

Дабааһын аат көрдөрөр.

а) предмет аатын б) предмет бэлиэтин в) предмет тугу гынар

Дабааһын аат ыйытыылары.

а) Тугу гын? Хайаа? Хайдах буол? б) Ким? Туох? в) Хайдах? Ханнык?

Дабааһын аат куруук сыстар.

а) туохтуурга б) аат тылга

Маарыннаһар суолталаах дабааһын ааттары бул.

а) үрүн - манан б) түргэн - сыыдам в) кыра - улахан

Утарыта суолталаах дабааһын ааттары бул

а) сэмэй - көрсүө б) киэн – кыарабас в) бастын - туйгун

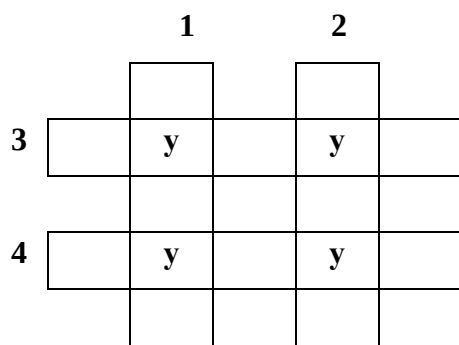
Дабааһын аат сыһыарыы көмөтүнэн үөскүүр.

а) туохтууртан б) аат тылтан

Уларыйбакка, туох да сыһыарыыта суох бэйэтинэн дабааһын аат суолтатыгар туттуллар.

а) туохтуурдар б) аат тыллар

4. Кроссворды таай



1. Харанаба халлаанга көстөр уоттар.
2. Кыыс бииргэ төрөөбүт быраата.
3. Туох эмэ кэрэтик күлүмнээн-дыримнээн көстүүтэ.
4. Уста кээмэйэ.

5. Аабыы хонуута

Бу айымньылары ким суруйбутай? Айымньы ханнык сыыппаралаах да, автор иннигэр эмиэ ону туруор:

- | | |
|------------------------------|-------------------|
| 1. “Кыһынны ырыа” | Иннокентий Левин |
| 2. “Икки чабычах” | Бүөтүр Тобуруокап |
| 3. “Чэй суута” | Чабылбан |
| 4. “Чыычаах оҕото” | Иннокентий Сосин |
| 5. “Куобах кутуруга уолчаан” | Семен Руфов |
| 6. “Туундара оһоҕо” | Моисей Ефимов |
| 7. “Албынчыктар” | Сэмэн Тумат |

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

17 дьарык

1. Төһө билэбин

Фольклор диэн тугуй?

Фольклор көрүннэрин суруй.

Норуот тылынан уус-уран айымньытын ханнык көрүнгэ таабырын буоларый? «V» бэлиэтээ.

- ___ Сытыы түмүктээх кылгастык уустаан-ураннаан кэпсээһин.
- ___ Норуот бэргэн өйүн, сытыы харабын, уран тылын тыыннаах туоһута.
- ___ Чопчу эппиэти ирдиир ыйытыы эбэтэр соруудах.

2. Өс хоһоонноро

Өс хоһооннорун салжаан суруй.

Абыйах тыл минньигэс, _____

Тыала суохха _____

Сүрэбэ суох _____

Сүгэ кыайбатабын _____

Отонноотоххо _____

3. Сөптөөх эппиэти тал

Ханнык тыл буукубата дорбоонуттан элбэбэй?

- а) сибэкки б) ыабайа в) сурук г) биэдэрэ

Ханнык тылы көһөрөр сатамматый?

- а) дойду б) чороон в) ичигэс г) эдьий

Икки үөскэтэр сыһыарыылаах тылы бул.

- а) кынатынан б) кууруссанан в) ырыаһыттарга г) халбаһыылаах

Этиигэ ханнык сана чааһа суобуй?

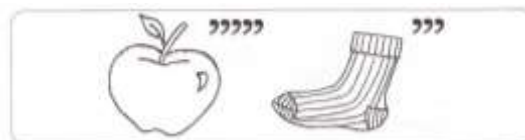
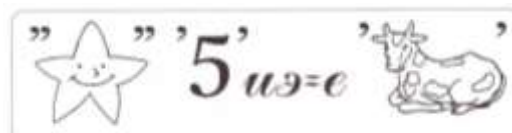
Биһиги ыппыт оболору таптыыр.

- а) аат тыл б) дабааһын аат в) туохтуур г) солбуйар аат

Ханнык этиигэ ыйытыы бэлиэтэ турарый?

- а) Сотору оскуолаба барардаахпын.
- б) Быйыл мин үөрэхпэр кыһаллабын.
- в) Хайа, бу хантан кэллин.
- г) Улахан дьон кэпсэтэллэрин мэхэйдээмэн.

4. Ребустары таай





Ханнык тыллар табыстылар, быһааран суруй.

5. Айар үлэ

Туттар тээбирин уонна кыыл туһунан 2-лии таабырынна айан суруй.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

18 дьарык

1. Сорудахтары толор

„Тыл“ диэн олоххо тылы үөскэтэр сыһыарыылары эбэн сана тыллары суруй.

Алфавит бэрээдэгин тутуһан тыллары суруй.

Сергеев, Осипов, Сидоров, Фёдоров, Алексеев, Игнатъев, Антонов, Остапов, Петров,
Иванов, Яковлев, Титов, Устинов, Семёнов.

Биир суолталаах тылларын суруй.

Атас- _____, кутгас - _____, көтөх - _____

2. Кэлим тыллар суолталарын быһаар

Аһаҥас айах - _____

Дьоро кизэ - _____

Тыас хомунар - _____

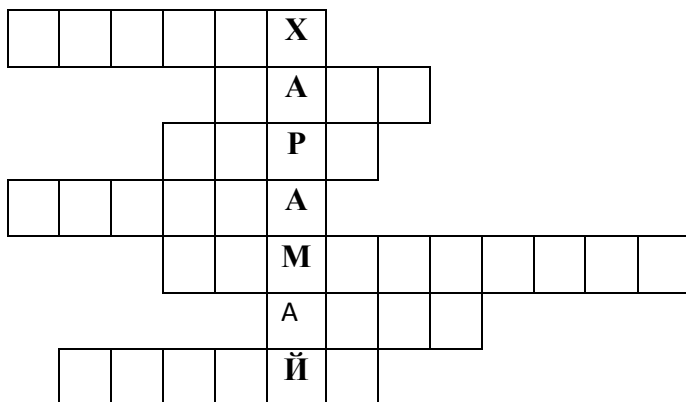
Харах дала- _____

3. Тылы сөпкө санарыы

Скобкаҕа бэриллибит тыллартан сөпкө суруллубуту талан бэлиэтээ.

Ийэм (манан, маҕан) соттору ыйаата. (Ыйдына, ыйдана) түүн буолла. Сыһыыга (ньирэй, ньиирэй) мэччийэ сылдьар. Кыыс (дьэнкир, дыэнкир) ыстакаанна уу кутта. Сибэкки (араскы, арыскы) тарпыт. Куобах (ыккый, ыркый) ойуурга киирдэ. Убайым (борустуой, боростуой) харандааһынан (мэтириэт, мэтэриэт) уруһуйдаабыт. Оҕо (балыһаттан, балыһаттан) (ыспараапка, ыспыраапка) ылла.

4. Кроссворду таай



1. Кыһыылаах-аһыылаах кыппыйаан кыыс баар үһү.
2. Өлөң от үүннээх, манчаары батастаах, кылыс кымньыылаах, көмүс элээн танаастаах баар үһү.
3. Улуйа-улуйа ойууру кэрийэр баар үһү.
4. Ыраас харахтаах ытанньах мукуулай баар үһү.
5. Бииллээх сонноох Биэкэс Бүөтүр баар үһү.
6. Кута хонуулаах, хомус ойуурдаах, оҕустуу мөнүрүүр аһы-маны баар үһү.
7. Хонууга хохос баар үһү.

5. Аабы хонуута

Суруйааччыларын псевдонимнарын аатгарын кытта холботолоо.

Эллэй	Анемподист Иванович Софронов
Амма Аччыгыйа	Платон Алексеевич Слепцов
Суорун Омоллоон	Серафим Романович Кулачиков
Күннүк Уурастыырап	Николай Егорович Мординов
Алампа	Алексей Елисеевич Кулаковский
Ойуунускай	Дмитрий Кононович Сивцев
Өксөкүлээх Өлөксөй	Владимир Михайлович Новиков

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

19 дьарык

1. Этии

Схеманан этиитэ толкуйдаан суруй.

1. _____, _____, _____.
2. _____, _____.
3. _____, _____, _____.
4. _____!

2. Антоним

Утары суолталаах тыллары холбоо:

хоһуун	өһөс
хорсун	тонкуруун

сытыы	сымыйаччы
чизһинэй	көлөөк
көрсүө	ыарыһах
доруобай	куттамсах

3. Этиини таһаар

Ыһыллыбыт тыллары миэстэлэрин буллара этиилэри онор.

Уктубут, сыһыттан, биэс салаалаах, түөрэн ылбыт, бэрдьигэс оту, хоонньугар. Аһалан, дьизэтигэр, сыттыгар, суорһаныгар, суулаабыт, ууран кэбиспит.

4. Шарада

Күһүн аайы
 Курун тыаба
 Куобаҕы үүрдэрэбин,
 Инники дорҕооммун
 Ильдэ бардахтарына,
 Уостубакка устар
 Ууну ааттыбын.

Чугас киһини _____ ,
 Истинник ааттыыр
 Иһирэх тыл буолабын.
 Инники аһарым
 Айаны тулуйар
 Көлө буолар.
 Иккис аһарым
 Минньигэс амтаннаах,
 Сииргэ аналлаах
 Туох эрэ ...

Таай эрэ,
Ханнык тыл буоларбын.

5. Айар үлэ

Былааны туһанан тизкистэ онор.

- Былаан: 1. Саас мууска.
2. Доҕоттор.
3. Үөрүү.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

20 дьарык

1. Икки тылтан бири таһаар

Бастагы строкаҕа, скобка иһигэр, ылыллыбыт тыл сокуонунан иккис строкаҕа көппүт тылы туруор.

тобук (отон) орон өрүс (үрэх) сүрэх
атах (_____) куба отуу (_____) куобах

наскы (ынах) харах уол (улар) бараан
үөлэс (_____) сэргэ өрт (_____) мөхсүү

2. Уопсай ааты бул

Хас биирдии бөлөххө түмэр тылы суруй.

Холобур: түүппүлэ, саппыкы, бачыынка – атах танаһа.

айа, туһах, илим - _____

Африка, Австралия, Евразия _____

хайах, үрүмэ, чохоон - _____

солбуйар аат, сыһыат, туохтуур - _____

3. Маарыннатан онор

Эрээттэри ырытан көр уонна сөптөөх тыллары суруй

Англия – англичанин, Венгрия - _____

ынах – ньирэй, таба - _____

кыһын – тохсунньу, саас - _____

оскуола – үөрэнээччи, институт - _____

Антарактида – пингвин, Австралия - _____

Марс – планета, күн - _____

4. Кроссворду таай

δ	ы			
δ	ы			
δ	ы			
δ	ы			
δ	ы			

1. Ону-маны быһарга аналлаах туттар тэрил.
2. Бадараан.
3. Талах.
4. Саха уһуну кээмэйдиир мээрэйэ.
5. Балык.

5. Аабыы хонуута

Остуоруйалары бэрээдэктээ

А. Ааптар остуоруйата. Ааптары уонна остуоруйа аатын суруй.

___ Алаа Моѳус тииккэ харбыалаһан тахсан истэ.

___ Оѳолор тииттэн түһэн, билингэ диэри үөрэн-көтөн оонньуу сылдыаллар үһү.

___ - Пахай, биһиги адьас көтөхпүт. Биһиги тарбыйахпытын сиэхпит этэ.

___ Арай эмискэ сүүһүн ортотугар соѳотох харахтаах, аллара түһэ сылдыар аһыы тиистээх Алаа Моѳус ысианан киирбит.

___ Дьэрэкээн оѳолор диэн тулаайах уоллаах кыыс олорбуттар.

___ Оѳолор тоѳус күн от үргээн тарбыйахтарын дэлби уоттулар.

Б. Саха остуоруйата. Аатын суруй.

___ Бэрт былыр куобах, эмиэ ити билингни тиин курдук, улахан сахсайбыт кутуруктааѳа үһү.

___ Куобах туох баар күүһүн мунньан-мунньан баран түһүнэн кэбиһэр да, кутуруга быстан хаалар.

___ Куобах хамсыах буолта – муус хам ылбыт, алдьархай!

___ Эмээхсин сыһа тэбэ, мууска “лах” гына олоро түһэр.

___ Оџонньор сарсыарда аайы уоһун соттоот барара, кизэ им сүтүүтэ син биир туга да суох сукуннаан киирэн сонун устара.

___ Эмээхсин күөлгэ киирбитэ, куобах мөхсө сатаан баран, сэниэтэ эстэн сытар эбит.

___ Уу тахсан, хам тонмут куобах кутуруга босхо барар.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оџо					
Учуутал					

21 дьарык

1. Саҥа чаастара

Тыллары үс бөлөххө (аат тыл, дабааһын аат, туохтуур) арааран суруй.

Эрэллээх, болџомто, элэккэй, элэктиир, таптыыр, убаастабыл, чизэһинэй, хомотор, сүрэхтээх, долгуйар

_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____
_____	_____	_____

2. Сомоџо домох суолталарын быһаар

Дьэбин уоһуйбут - _____

Анара хаалбыт - _____

Үөһэ тэстэр - _____

Атахха биллэрбит - _____

Сиргэ силлээтэ - _____

Кэтэбин тарбанар - _____

3. Суруйааччы псевдонимын ситэрэн суруй

В.Н.Новиков - _____

Д.К.Сивцев - _____

Н.Е.Мординов - _____

П.А.Слепцов - _____

С.Р.Кулачиков - _____

А.И. Софронов - _____

4. Паараласпыт тыллар

а) Аат тыллар паараларын булан сурааһынынан холбоо.

киһи	мас
сор	дьаһах
үөрүү	мун
олох	нар
көр	көтүү
от	сүөһү

б) Туохтуурдары паараларын булан сурааһынынан холбоо.

кэлэр	соннуур
айар	үөрэтэр
тутар	хабар
иитэр	тутар
кэпсиир	дайар
көтөр	ипсиир
ытыыр	барар

5. Айар үлэ

Рекламата толкуйдаан суруй. Эн бэйэн оскуолаҕар оҕолору үөрэнэ ыгыраҕын. Рекламаҕар туох диэн ис хоһоонноох биэрдэххинэ, кинилэр интэриэстэрин тардан, эн оскуолаҕар үөрэниэхтэрин баҕарыахтарай? Реклама 3 этииттэн ордуо суохтаах, биир этиитигэр, этии биир уустаах чилиэннэрин туттуохтааххын.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

22 дьарык

1. Сыһаны көннөр

москва райа экскурсия

ханкы
парашут

таһырдыа
докумуон

Сонньа
бэнидиэнньик

2. Тыллары бөлөхтөө

Тыллары бөлөхтөөн суруй.

Улгум, куобай, ычча, пахай, чобуо, ок-сиз, көрсүө, бардам, чырбай, хок, хоргус, килэй.

3. Сана чааһа

а) Сана чаастарын ый.

Тимир оһоһу тигинэччи отуннулар.

Тимир сытарын булан ыллым.

б) Сана чаастарын ырыт.

Ыскаапка - _____

Кинилэринэн - _____

Аабыахпыт - _____

4. Тыл састааба

Бэриллитбит тылларга тыл олобун, сыһыарыытын бэлиэтээ.

Сарданаларынан, мунхаһыттарга, хаарынан, дорҕооннорунан, аргыстаах.

5. Литературнай викторина

а) Мэник Мэнигийээн убайдарын аата.

б) Үгэни суруйбут суруйааччы.

в) Саха остуоруйатын суруйталаа

г) Ханник дьиэ кыылларын мөккүөрдэрин түмүгэр, кыһын уһун, сайын кылгас буолбутай?

д) Ким суруйбутай?

„Ыт угуйа мээрик буолбут“ , „Тураах күөмэйэ бүппүт“ _____

е) Саха литературатын саамай үрдүк чыпчаала _____

ж) Суруйааччылар төрөөбүт сирдэрэ.

Күннүк Уурастыырап

Таатта

Алампа

Мэнэ-Ханалас

Амма Аччыгыйа

Амма

Петр Тобуруокап

Үөһээ Бүлүү

Иннокентий Сосин

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

23 дьарык

1. Тыл састааба

Тылы састаабынан ырыт уонна манньык састааптаах үс тылы булан суруй:

Олонхотуттар-_____

2. Тыл ситимэ

Бэриллибит этииттэн тыл ситимин булан суруй:

Үөрэнээччилэргэ учууталлара саһархай өннөөх кумаабыларынан күһүннү сэбирдэхтэри онортордо.

3. Сомоҕо домох суолталарын быһаар

Үрдүгэр түһэр - _____

Хабахха тыыннарар - _____

Халтайга хаамта - _____

Хараҕа иннэр - _____

Илиитэ барбат - _____

Кыыл барда - _____

4. Дорбоон уонна буукуба

а) Саха тылыгар _____ кылгас аһаҥас дорбоон, _____ уһун аһаҥас дорбоон, _____ дифтонг баар.

б) Хонулаһар бүтэй дорбоон буукубаларын бул, бэлиэтээ.

й к н Һ Һ нь г х п р л ь д ч ды с т б м

в) Хонуласпат бүтэй дорбоон буукубаларын бул, бэлиэтээ.

т б м н Һ г нь х п ь л д й к н ч ды с р

г) Бэриллибит тыллары сүһүөбүнэн араар уонна сүһүөхтэри анал бэлиэлэринэн тардан көрдөр.

Боппурус, эппиэттээбэтэбинэ, сыымайдыллар, чаччыгыныардар.

5. Айар үлэ

Бэриллибит тыллары туһанан „Кыһын“ диэн тиэмэбэ өйтөн суруй.

Кыыдааннаах, кырыа, күн, тымныы, иһийэр, хаар, халыҥ, мастар, кыыллар

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

24 дьарык

1. Этии

Этии хас араастааһый? Холобурга этиилэри толкуйдаан суруй.

2. Ситэр

Паараласпыт туохтуурдары ситэрэн суруй.

ытаа - _____	тур - _____
эмтээ - _____	киллэр - _____
сүүр - _____	аһаа - _____
кэпсээ - _____	санар - _____

3. Тыл састааба

Тыл олобун, сыһыарыытын арааран көрдөр.

сахылчааннары - _____
сылгыһыттартан - _____
хотуурдары - _____
үлэһиттэрдээх - _____

4. Өс хоһоонноро

Бэриллибит өс хоһооннору ситэрэн суруй

Санарыан иннинэ _____, быһыан иннинэ _____.

Охтоохтон _____, саалаахтан _____.

Истибиккин _____, көрбүккүн _____.

Төрөөбүт дойдугун харабын _____ курдук _____.

Эдэртэн _____, кырдыабастан _____ ыл.

Кырдык үрдүгэр _____ ыттыбат, арыы үрдүгэр _____ дагдайбат.

5. Айар үлэ

„Мин дойдум – Саха сирэ“ диэн тизмэбэ өйтөн суруй.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

25 дьарык

1. Тыл суолтата

Тыллар суолталарын быһаар

чокуур - _____

ии - _____

дьураа - _____

арбаҕас - _____

ньалака - _____

элгээн - _____

оллоон - _____

оргул - _____

2. Саҥа чааһа

Туохтууртан аат тылы үөскэт.

эт - _____

сир - _____

бар - _____

көр - _____

үһүс - _____

аһаа - _____

эскирэт - _____

сүүр - _____

Ыйытыы көмөтүнэн дабааһын ааты үөскэтэн, тыл ситимин сүрүй

Бул (хайдах?) өй, кэй (хайдах?) ынах, сырылаа (хайдах?) тыал.

3. Этии

Тыллары бэрээдэктээн этиилэрдэ онор.

1. Ыт, куобахтыы, үс, барбыттар, ойуурга.

2. Киһи, биир, булбут, харчыны, уулуссаттан, кумааһынньыктаах.

Схеманан биир уустаах чилиэннэрдээх этиитэ бул, сурук бэлиэтин туруор.

T + T + T + O Ч + К

4. Оонньуу „Ханнык тыллар саспыттарый?“

харсыспыттар

5. Айар үлэ

Көппүт тыллары туруоран „Саас“ диэн кэпсээни ситэр.

Саас – дьыл саамай _____ кэмэ. _____ саас, күөх саас, _____ саас.

Саха сиригэр _____ уһуур. Сир, от-мас _____. Үөн-көйүүр

_____. Дьон _____ хоруталлар. _____ үлэтэ сабаланаар.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

26 дьарык

1. Анаграмма

Бэриллибит тылтан саҥа тылы таһаар.

айах - _____, тыс - _____, уус - _____, куул - _____, суот - _____, туус - _____, киис - _____, үүт - _____, сыа - _____, саҕа - _____, саала - _____, атас - _____.

2. Аат тыл

Аат тыллары аннынан тарт:

Биэс, таммах, үлэһит, учуутал, түргэн, сылаас, киирбит, суруйар, иккис, суорбан, тымныы, табыста, таба, киэһэ, үрдүк, уолчаан, кирдээх, кинигэ, ыраас, биэс, уһун, куотар, кымырдаһас, куоһас, сымнаһас.

3. Тийбэт тылы туруор

Уна, ханас тылларга иккиэннэригэр сөп түбөһөр тылы суруй.

киһи сүүһүгэр баар хойуу түү (хаас) улахан көтөр

сүөгэһи ыттыан, иирдэн оноһуларурун ас (_____) уу ортотугар олорор кураанах сир

бөдөн тыа кыыла (_____) хаамарга тирэнэр мас

тугу эрэ онорор санаа, дьулуур (_____) уу, хонуу харамайа

киһи, харамай санатын дорбооно (_____) туорахтаах үүнээһи төбөтүгэр үүнэр сиэмэтэ

киһи синньигэс биилинэн баанар танас балаһата (_____) эргэ, ааспыт сыллаабы

көп түүлээх, адаархай муостаах хотугу дьизэ сүөһүтэ (_____) сыыспакка, бэргэнник

4. Көнө, көспүт суолта

Бэриллибит тылга көнө уонна көспүт суолталарга турар тыллары бул.

көмүс (уйа; биһилэх)

муус (_____; _____)

сырдык (_____; _____)

умайар (_____; _____)

күөх (_____; _____)

итии (_____; _____)

тымныы (_____; _____)

5. Аабыы хонуута

Айымньы геройдарын аатын кытта холботолоо.

Миша, Пушок, Васька

„Обурсу“

Умсары Холорук

„Кэччэгэй балыксыт“

Эмээхсин, офонньор, хоноһо

„Күөскүн эрдэ өрүнүмэ“

Павлик, Котька

„Нуоһалдьын кугас аттаах Тойон Дьаһарыма бухатыыр“

Клим, Данил

„Олуйтары“

Нариман, Вася, Миша, Ньюргустаан

„Сымыйалыан – бэйэбэр куһаҕаны оностуон“

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Обо					
Учуутал					

27 дьарык

1. Грамматической арифметика

с + кыыл суол таһаара элбэхтик сылдыбыт, суол оностубут суола (с + орох = сорох)

с + ким, туох эмэ тылынан туох дэнэрэ, бэлиэтэнэр тыла (_____)

с + кимтэн эмэ улахан саастаах, сааһынан баһыйар (_____)

с + сааһынан улахан уол (_____)

с + киһиэхэ абатын бииргэ төрөөбүт убайа (_____)

с + ат атабар кэтэрдиллэр модьу боһуу мас (_____)

с + уһугар сытыы тимирдээх, кылынан эстэр былыргы булт сэбэ (_____)

2. Тылга тыллары бул

Бэриллибит тыл буукубаларыттан сана тыллары таһаар (тылга буукубаны биирдэ тутун, аат тыллары бул).

остуоруйа _____

сиэркилэ _____

3. „Ордук“ тылы бул

Хас биирдии бөлөххө атын суолталаах тылы булан тарт.

былыт, хонуу, тимэх, саһарба, куорсун

үрдүк, ыраас, чэпчэки, куйаас, утах

биһиги, эн, ол, мин, кини

оһох, силис, үрэх, эрдии, үөрэх

абаба, доһор, балыс, аһас, санас

4. Аат тыл

Паараласпыт аат тылынан солбуйан сыһаны көннөр.

Үлэлэр- _____, сорултар- _____, бэлэхтэр-
 _____, иһиттэр - _____, танастар-
 _____, ыарыылар - _____, үүнээйилэр -
 _____, көтөрдөр - _____

5. Айар үлэ

„Мин сөбүлүүр киинэм (мультигым)“ диэн тиэмэбэ кэпсээннэ суруй.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

28 дьарык

1. Талан суруй

Тиэкистэн саҥа чаастарын булан таблинаны толор.

Хара былыт халыйан табыста. Сытыы тыал быһыта биэрдэ. Күндээркэй күммүт көстө сүттэ. Омуннаах чабылбан оонньоото. Ньиргиздээх этин күүскэ сатараата. Дохсун самыыр курулааччы түстэ.

Аат тыл	Туохтуур	Дабааһын аат

2. Тылы ырытыы

Бэриллибит тылларга олобун, сыһыарыытын бэлиэтээ. Сыһыарыылар суолталарын быһаар.

Табаһыт _____, күннээх _____, кинигэбэ
 _____, тиинчээн _____, оҕолор_____.

3. Сомоҕо домох

Сомоџо тыллар суолталарын быһаар.

Иннинэн истибэтэ - _____

Кутуругар сөрөөтө - _____

Айабын минньиттэ- _____

4. Тыллары уларыт

Бу тыллары түһүгүнэн уларыт (падеһынан).

эн, харах, бензин

5. Айар үлэ

„Сандал саас“ диэн тиэмэбэ хоһоон суруйарга холон.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оџо					
Учуутал					

29 дьарык

1. Этии

Этиини тэнитэн суруй.

Саас кэллэ. Сылаас буолла.

2. Тыллары бул

Бэлиэтинэн сирдэтэн, предмет аатын суруй. Сүһүөххэ арааран, сүһүөх арааһын үрдүнэн көрдөр.

манан, борон, куттас - _____

сизэрэй, аччык, сур - _____

кыра, саадьаҕай, сымса - _____

кыһыл, хара, албын - _____

3. Дьикти тыллар

Силбэспит тыллары араар.

бүгүн - _____, быйыл - _____,

итиэннэ - _____, халтаһа - _____,

уонна - _____, унуор - _____,

бөлүүн - _____, олоппос - _____.

4. Сомоҕо домох

Сомоҕо тыллары биир тылынан быһааран суруй.

Холобур: атахха биллэрбит – куоппут

Иннин биэрбэт - _____, тоһун ылбыт - _____,

сүрэбэ тэппэт - _____, сүрэбэ айаҕар табыста- _____,

быар куустан олорор - _____, силин быһа ыйыстар - _____.

5. Ааҕы хонуута

„Ким санатай?“. Остуоруйа аатын уонна геройун суруй.

- Эн бурдук отун бурдук отун салбаан баран, онтон тутуһан таннары дьурулаан түс.

- Мин кыыскытын эмтээн үтүөрдүөм этэ. _____

- Үрэх чугас эбээт, киһи танаһа да суох уу аҕалыан сөп. _____

- Тугу эмэ сананы оноттороору гыннахтара дуу, бириэмийэ биэрээри гыннахтара дуу?

- Оџонньор саалаах, кини миигин өлөрүө. _____

- Барахсаттарым, быыкаайык, быыкаайыгы аџаллым... Чоочо от биэрбэтэ, холдьоџон
ытта. _____

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оџо					
Учуутал					

30 дьарык

1. Тыл бөлөхтөрө

Ханнык тыл бөлөхтөрө этии буолбаттарый, ол иннигэр „+“ бэлиэни туруор.

Сөрүүн салгын түстэ.

Хонуу сибэкки үүммүт кэрэ.

Сиир мин собо.

Күөлгэ кустар санараллар.

Биһиги оскуолабыт Амма олорор.

Биһиги сайыны быһа Аммаџа сөтүөлүүбүт.

2. Кирии тыллар

а) Ордук буукубаны манньык (/) сот.

А(в,ф)тобус, шо(ф,в)ер, худо(ш,ж)ник, по(ш,ж)арник, бен(с,з)ин, бу(ф,п)ет, велосипе(д,т),
квадра(д,т), коллекти(ф,в), фотогра(п,ф).

б) Тылларга хас дорџоон, буукуба баарый?

Ольга - _____

Аллея - _____

Подъезд - _____

Еля - _____

3. Синоним

Синонимнары бул.

Ууну ыс - _____

Үбү ыс - _____

Бурдугу ыс - _____

4. Тылы быһаар

Тыллар суолталарын быһааран суруй.

Кыраһа - _____

Сылбах - _____

Харалдык - _____

Далаһа - _____

Түптэ - _____

5. Айар үлэ.

Былааны туһанан тиэкистэ онор. Аатта толкуйдаа.

Былаан: 1. Айан.

2. Соһуччу көрсүһүү.

3. Үөрүү.

Толоруллубут үлэ сыаната

	1	2	3	4	5
Оҕо					
Учуутал					

31 дьарык

1. Аат тыл

Хоһоонтон аат тыллары аннынан тарт.

Ынах сүөһү

Мангыраата,

Атыыр оҕус

Айаатаата,

Туораах кулун

Тоһуоруйда,

Торҕо түптэ

Торолуйда.

2. Этии

Этии чилиэнинэн ырыт.

Киэн сыһыларга дьэргэлгэн дьиримнии оонньуур. Саас тураах уйатын тииккэ, хатынна, бэскэ, үөккэ оностор.

3. Сомоҕо домохтор

Уйатыгар уу киирдэ - _____

Муһун тоһут - _____

Сытар ынабы туруорбат - _____

Борбуйун көтөхтө - _____

Атахха биллэрдэ - _____

4. Быһааран суруй

Маннык болдьох бэлиэ этиигэ тугу көрдөрөрүн суруй?

=====

.....

~~~~~

### 5. Айар үлэ

Алгыс арааһыттан биэһи суруй.

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

Толоруллубут үлэ сыаната

|         | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|---------|---|---|---|---|---|
| Оҕо     |   |   |   |   |   |
| Учуутал |   |   |   |   |   |

## 1. Этии чилиэннэрэ

а) Этии чилиэннэринэн ырыт.

Тэлгэхэбитигэр аһам улахан убайбынаан тиит оѳотун олордубута.

б) Схемаба сөп түбэхэр этиитэ суруй:

Даѳ.аат + аат тыл + сыһыат+ аат тыл + туохтуур

---

## 2. Туохтуур

Бэриллит тыллары үс бөлөххө араар:

Айылба тыаһа –

Тыыннаах айылба тыаһа –

Киһи таһаарар тыаһа-

(күлэр, халдьыгырыыр, суугунуур, кистиир, чоргуйар, хаһынырыыр, чурулуур,  
чыбыгырыыр)

Туохтуур суолтатын быһаар:

Дьииэ тутар – \_\_\_\_\_

Дьииэ тутуһар - \_\_\_\_\_

Дьииэ туттарар – \_\_\_\_\_

Дьииэ туттар – \_\_\_\_\_

## 3. Өс хоһооннор

Өс хоһооннору ситэр.

Биир мэник сүтэрбитин \_\_\_\_\_

Ат күрүөнү \_\_\_\_\_

Бизэрэрин бэскэ ыйаабыт, \_\_\_\_\_

Сиргэ түспүт сэрэбизэй, \_\_\_\_\_

Туттуон иннинэ толкуйдаа, \_\_\_\_\_

## 4. Солбуйар аат

Этиилэртэн сирэй собуйар ааттары булан бэлиэтээ. Хаһыс сирэйин, ахсаанын быһаар:

а) Учуутал мин диэки эйэбэстик көрдө. \_\_\_\_\_

б) Кинилэр бүгүн үнкүү куруһуогар кэлбиттэр. \_\_\_\_\_

в) Ийэ күнүн эһиги үөрэ көрсүөххүт. \_\_\_\_\_

## 5. Айар үлэ

„Нэһилиэгим киэн туттар киһитэ“ диэн тиэмэбэ бэйэн санаабын өйтөн суруй.

Толоруллубут үлэ сыаната

|         | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|---------|---|---|---|---|---|
| Оҕо     |   |   |   |   |   |
| Учуутал |   |   |   |   |   |

**33 дьарык**

### **1. Дабааһын аат**

Дабааһын аат тыл суолтатыгар туттуллубутун бул.

а) кыһыллар кыайдылар

б) сырдык күн

в) күөх халлаан

Аат тыл дабааһын суолтатыгар туттуллубут бул.

а) сана ырыа

б) тимир оһох

в) бастын аабааччы

Дабааһын аат туохтууртан үөскээбит тылын бул.

а) сана

б) сүүрүк

в) бастын

Дабааһын аат аат тылтан үөскээбит тылын бул.

а) саалаах

б) үчүгэй

в) күөх

Дабааһын аат кэпсиирэ суолтатыгар туттуллубут этиитин булан аннынан тарт.

а) Күөх халлаан күндээрэн турар.

б) Куба курдук кылбаа маҕан.

в) Оҕолор хайыһарга күрэхтэстилэр.

Дабааһын аат хайдах уларыыйарый?

а) падеһынан

б) сирэийинэн

в) ахсаанынан

г) уларыыйбат

## 2. Тыллары сааһылаа

Өс хоһоонун сааһылаан суруй.

толорбуккун эпиккин үлэлээн эрэнимэ тылгынан эрэн

---

---

## 3. Тылла бул

Синонимна бул, ааспыт бириэмэбэ уларытан суруй.

Дьяарбай - \_\_\_\_\_

Дьяарыстаа - \_\_\_\_\_

Оруур - \_\_\_\_\_

## 4. Сыһыарыы эп

Сыһыарыыта эбэн сана тыллары үөскэт.

Таба, ойуур, кыыс, кус. \_\_\_\_\_

---

## 5. Айар үлэ

Былааны туһанан кылгас тизкистэ онор.

Былаан:

1. Сайын чаранна.

2. Дьэдьэньниттэр.

3. Ийэ үөрүүтэ.

**Дьэдьэньниттэр** диэн тылы састаабынан ырыт.

Толоруллубут үлэ сыаната

|         | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|---------|---|---|---|---|---|
| Оҕо     |   |   |   |   |   |
| Учуутал |   |   |   |   |   |

## 34 дьарык

### 1. Этии

Этии схематын булан төгүрүт.

Библиотекактан мин сана кинигэ уларыстым.

а) С.а. + д.а. + а.т. + т.

б) Д.а. + а.т. + т

в) А.т. + с.а. + д.а. + а.т. + т.

г) Д.а. + а.т. + а.т. + т.

Тушаана солбуйар аатынан бэриллибит этиин суруй.

---

Бэриллибит схеманан этиитэ толкуйдаа.

Д+А+Т \_\_\_\_\_

А+Д+А+Т \_\_\_\_\_

Д+А+А+А+Т \_\_\_\_\_

## **2. Сааһылаа**

Тыллары ситимнээн этиитэ суруй.

Кинигэ, таптаан, аах, оҕо, билии, киэн, үөрэх, үчүгэй, буол.

## **3. Тыллары таһаар**

Ханнык тыллар саспыттарый?

Харсыспыттар - \_\_\_\_\_

## **4. Сурук бэлиэтэ**

Сурук бэлиэтин туруор.

Дорообо баһыыба баһаалыста аптаах тыллар.

Тыл диэн дьол эрэл доруобуйа эбит сиэр майгы эбит.

Саха тылыгар норуоппут олоҕо кута сүрэ майгыта сигилитэ өйө санаата иэйиитэ битэ билгэтэ философията барыта баар.

## **5. Ааҕы хонуута**

### **Литературнай викторина**

Мэник оҕолор ийэлэрэ ханнык көтөргө кубулуйбутай? \_\_\_\_\_

Раджа хас кыһыл көмүс статуэткалааҕай? \_\_\_\_\_

Манчаары Хаппар уолугар ханнык ааты биэрбитэй? \_\_\_\_\_

Хачыгыр быраатын аата \_\_\_\_\_

Артиллерист уолаттары быһаары акуланы тугунан ыппытай? \_\_\_\_\_

Барабыай оҕотун аата кимий? \_\_\_\_\_

Валерка тугу күөгүлээн ылбытай? \_\_\_\_\_

Үлэһит тиинчээн аата \_\_\_\_\_

Толоруллубут үлэ сыаната

|         | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|---------|---|---|---|---|---|
| Оҕо     |   |   |   |   |   |
| Учуутал |   |   |   |   |   |

### 35 дьарык

#### 1. Сана чаастара

а) Ханнык этиигэ солбуйар аат бэлиэтэммитий?

Алёша дьиэтин таһынаабы аппаҕа *салаасканан* түһэ оонньоур.

Төһөнөн иһэн, *кени* биир хара көтөрү көрөн дыктиргээтэ.

Тураах оҕото кыстыгы *хаалбыт эбит*.

*Эр санаалаах* тураабы Алёша олус аһынна.

б) Тыаһы үтүктэр туохтуурдары бул.

Уохтаах ардах

Кутан-түһэн

Курулаата:

Ийэ буорга

Ньирилээтэ,

Күүх тыаларга

Күрүлээтэ.

в) Аат тыллар быһаарыларын булан холбоо.

Кымыс                      сайаҕас

Сайын                      сарданалаах

Күн                      самаан

Санаа                      саамал

#### 2. Маарыннаһар суолталаах тыллары булан суруй

Күлүүк - \_\_\_\_\_, кэтэс - \_\_\_\_\_,

лыах - \_\_\_\_\_, алҕас - \_\_\_\_\_, дьара - \_\_\_\_\_,  
мэкчиргэ - \_\_\_\_\_, дьаат - \_\_\_\_\_, дьылҕа - \_\_\_\_\_,  
бостуук - \_\_\_\_\_, куобах - \_\_\_\_\_.

### 3. Өс хоһооннор

Бэриллибит өс хоһооннорун суолталарын быһаар.

Ас халлаантан түспэт. \_\_\_\_\_

Баскынан тур атаххынан тур. \_\_\_\_\_

Тыала суохха мас хамсаабат. \_\_\_\_\_

### 4. Оонньуу „7 бах“

1. Биир илиибэр 5 \_\_\_\_\_. . . . бах
2. Доруобуйаны буортулуур. . . . бах
3. Курун тыаҕа мунньустар. . . . бах
4. Хотонтон түспүт . . . бах
5. \_\_\_\_\_ анныгар саста. . . . бах
6. \_\_\_\_\_ эрэ мааны сонноох. . . . бах
7. \_\_\_\_\_ тимир хомуйар . . . . бах

### 5. Айар үлэ

Билгэ диэн тугуй? \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

Бэйэн ханнык билгэлэри билэбиний? Суруй.

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

Толоруллубут үлэ сыаната

|         | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
|---------|---|---|---|---|---|
| Оҕо     |   |   |   |   |   |
| Учуутал |   |   |   |   |   |

## Эппиэттэр

### 1 дьарык

1. Хайах, хайа, хайыы, далаһа, харгыс.
2. Д.К.Сивцев, Россия, президент, П.А.Ойуунускай о.д.а., поэт, Саха сирэ.
3. Абааһыта киирдэ - айыыта киирдэ, харыйаны таннары соспут курдук киһи - сир быта киһи, иһигэр былас муостаах киирбит - үөһэ тэстэр, киэн көбүстээх - кыараҕас көбүстээх, дьоро киэһэ - дьааһык киэһэ, сүөм түстэ - харыс үрдээтэ, хаан өстөөх - икки ардыларынан уу тэстибэт, им сүтүүтэ - тын хатыыта.
4. Киһиргэс, сымыйаччы, тараҕай, кырдьык, арыгыһыт, киһи.

### 2 дьарык

1. Айах, алаас, ардах, араҕас, аһаҕас, харанга, амарах, тараҕай, тараах, харах
2. Тутуу – тууйас, икки – киһи, лабаа – баата, туормас – массыына, күлүмэн – мэндиэмэн, биэлсэр – сэргэ, дыкти – тирэх, саппыкы – кылаас, нуучча – чаһы, кырбас – бастын.
3. Хомойон, атмосфера, бөрө, кылгас, улуус, Санкт-Петербург.
4. Уот, балаҕан, уруһа, сылабаар, кыптыый, сиппиир, дьааһык, түннүк, аан, лаампа, сиппиир.

### 3 дьарык

1. Көрсүө – сүөһү, наскы – кылаас, лапса – санас, номох – мохсуо, тамах – махтал, куорсун – сундуук, лабаа – баарыс, мунха – хатыыс, талкы – кыһын, тутул – тулук.
2. Оскуола, харандаас, уруучука, улахан – даҕааһын аат, кинигэ, тэтэрээт.
3. Тахсар – түһэр, ыраатар – чугаһыыр, тымныы – итии, араарар – баайар, сайын – кыһын.
4. Тиис, харах, баттах, тарбах, тыл, мурун, сыһаах, киин, кыламан, кулгаах, тыгырах.

### 4 дьарык

1. Чааскы, дьаабылыка, бачыынка, араадыһа, оһох, баҕана, ол, куһу.
2. Бөрө, саһыл, куобах, туртас, тайах, таба, сиэгэн, чубуку, кырса, кулаһай.
3. Уйатыгар уу киирбит – ыксаабыт, көрдөөбүтүн ылбыт – кэһэйбит, иннин биэрбэт – бэриммэт, мааһын табар – сатыыр, силин быһа ыйыстар – инсэрэр, түһээн да баттаппат – билбэт, сэрэйбэт, холуоһаҕа олордубут – албыннаабыт, ытыһын соттубут - туга да суох хаалбыт.
4. Хох, оһох, тобох, хоннох, тоҕонох, хобордоох.

### 5 дьарык

1. Үөрбүт, киһиргэс, кыһырма, аһаабат, ыксаата, күрэхтэс, албыннаата, баҕарбат.
2. Алмаас, кутар, кумаар, көбүөр, тибии, дыбаан, батас, олбуор, хомуох, хомуос.
3. Кыһар, орон, мастар, уксуус, кутуйах, атаһа, иннэ, хабыахха.
4. Хах, айах, харах, тараах.

5. „Тулааах уол“, саха остуоруйата; „Кэбэ“, эбэнки остуоруйата; „Икки чабычак“  
Иннокентий Сосин; „Карнайдаах уол“, узбек остуоруйата; „Сүүс өй“, алтай остуоруйата

### **6 дьарык**

1. Бу, аабыа, улар, ити, дуоска, дьиэ, түүн, өтүүк.
  2. Суумка, хороон, суорат, күөрчэх, хоруол, кылаас, кырынаас, куртуйах, сүөгэй, хомуос.
  3. Сылбах, харалдык, издьэгэй, кырдал, кинээс.
  4. Муннукка ытыыр, буута быстарынан, издэс биэрэр, ала кулуну төрөппүт, балык аях, сытар ынабы туруорбат, холуоһаба олорто, кус сүрэх.
  5. 3. Кини умсан баран, от быһыгар саспыт эбит.
  1. Биир Клим диэн уол үчүгэйдик харбыыр, умсар да эбит.
  6. Биирдэ да сымыйалаатаххына, кэнники кырдыгы да эппитин иһин, дьон эйигин итэҕэйиэ суоҕа.
  5. Онуоха Клим сотору тыын ылбыт, харабын көрбүт.
  2. Оҕолор куттаммыттар, танастарын да танныбакка, улахан дьонно тыллыы сүүрбүттэр.
  4. Өйдөөн көрбүттэрэ, били умсубут уоллара суох эбит.
- “Сымыйалыан – бэйэбэр куһаҕаны оностуон”, Суорун Омоллоон.

### **7 дьарык**

1. Харах (хабах), эһэ, саас, икки, аҕа, күлүк, оҕо, оччо, санас.
2. 2, 4, 3, 1, 1.
3. Тилэх баттаһа, туйабын хатарар, ууну омурдубут.
4. Туус, саппыйа, тугут.
5. а) „Дьэдьэнньиттэр“, Иннокентий Сосин  
б) „Бүөккэ киһиргэс дуо?“, Николай Габышев  
в) „Күндүттэн күндү кылаат“, Бүөтүр Тобуруокап

### **8 дьарык**

1. Ким доҕордоох, ол дьоллоох. Сүгэ хоппотун сүбэ хотор. Хорсунтан буулдыа куттанар. Суол доҕору таптыыр, айан аргыһы. Отонноотоххо онгоойук туолар. Сатабыллаах саһыл саҕалаах. Үөрэх баар бараммат баай. Элбэх бырааттыыттан эһэ куттанар.
2. Дорообо, баһыыба, баһаалыста - аптаах тыллар. Байанай. Абаҕа. Куйуур. И. Сосин.
3. Сонордьугтар – сонор, орон, ноор, тар, норуот, сор, сон, суор, суон, уон, уот, уос уо.д.а..
4. Оҕо, оһох, отон, олох, оночо, отоһут, олонхо, онгоойу, оҕонньор.

### **9 дьарык**

1. Айа, туһах, сохсо, мунха, туу, илим, куйуур, саа ...  
Кыраабыл, сиппиир, сүгэ, атырдыах ...  
Тураах, суор, кэбэ, барабыай, хаххан, элиэ ...

Ньургунун, тимэх от, чыычаах ото, бэттиэмэ, үөрэ ото ...

Тэмэлдыгэн, аһынка, ооѳуй оѳус, кумаар, онгоойу ...

Арыы, суорат, кымыс, ымдаан, быырпах ...

Ардах, хаар, силлиэ, буурѳа, дьүкээбил ...

Эдьий, абаѳа, таай, аѳас, санас, күтүөт ...

2. Сир-дойду, үөрүү-көтүү, суол-иис, көр-нар, киһи-сүөһү, кэлии-барыы, кыһан-мүһэн, тирит-хорут.

3. Кыраһа, кыраѳы, кыраһыын, кырахымаал, кырадаһын, кыраман.

4. Алгыс, хабах, абаѳа, тайах, адаѳа.

5. „Тулаайах уол“, саха остуоруйата;

„Нуоѳалдын Кугас аттаах Тойон Дьаѳарыма бухатыыр“, Күннүк Уурастыырап;

„Хотой доѳоро“, Николай Якутскай;

„Куба өлүүтэ“, Василий Тарабукин.

### 10 дьарык

1. Албын киһи үс күлүктээх. Биир мэник сүтэрбитин, сүүс көрсүө булбат. Үтүө киһи биир тыллаах, үтүө ат биир кымньыылаах. У.о.д.а

2. а) Зоя, циркуль, парашют, ёж, ойуур, экскурсия, чыычаах, туйах, Женя, баян, Юра, енот.

б) Ольга, тюль, тюльпан, альбом ...

3. Балык, илии, сиэххэ, чэппиэр, муоста, кинигэлэр.

4. Дьара, халлыбыт, саатан, угуйар, быйаннаах, үөгүлээтэ.

### 11 дьарык

1. Хонуу сибэкки үүммүт кэрэ. Сиир мин собо. Биһиги оскуолабыт Амма олорор.

2. б, а, а, үлэ, үлэлээх, үгэһит, үлэттэн, үлэһит, а, -һыт – идэни, -лар – элбэѳи, -лаах – туохтааѳы.

3. Үөр туруйа көтөр. Кырдыѳастара тыырап. Бастыыр ыарахан. Кырдыѳастар солбуһаллар.

4. Моѳой, соноѳос, моѳотой, тоѳой, оноѳос, хотоѳос, сомоѳо.

Ардыаахха киирбит балыгы

Эһэм кытахха ыытар.

Үрэх күөлүн соботун

Сүөһү курдук уотар.

Ууну кэһэ сылдыаммыт

Талыы бөдөн собону

Киэһэ күөскэ кэмнээммит

Күрэтэммит бултуубут.

Күлэ-үөрэ эбэҕэ

Кэпсэл буолар барыта –

Киммит охтон түспүтэ,

Ким төһө туппута.

### 12 дьарык

1. Бар, быар, былыр, буолар, бултуур, биллэрэр, буруолуур, борокуруор уо.д.а..

2. а) күсчүт, кустук, кустуур

б) түүн, түүнүк, түнэ, түүннэри

в) сир, сирдээ, сирии, сирдээх

г) муоста, муос, муоһа, муосчут

д) мас, массыына, масчыт, туормас

е) күндүөбэй, күн, күнчээн, күндү

3. Титиик, түөрэх, уорҕа, баахыла.

4. Күн аайы эбиллибэт билии көбүрүүр. Киһини үлэ киэргэтэр. Сыыла сылдьан сыарҕа быатын быһар.

### 13 дьарык

1. үс-муннук, кэрчик, уһун, кыбадыраат, төгүрүк футбол, волейбол, хоккей, харбааһын, баскетбол хараҥа, сырдык, халлаан күөх, чаҕылхай, борунуй самолет, пароход, техника, поезд, дирижабль суума, араас, өлүү, үөскэм, түнэтээччи сүүрүк, быһый, бытаан, кытыгырас.

2. Дьизэ, налыйыы, үөскэм, утатыы, кислород, циркуль.

3. а) Киллэр, ыйыт, кэбирэх, дьол, иһирдьэ, инчэт.

б) Өйдөөх, көр, куттан, бас, мэлдьи, тиэтэй.

в) Оҕус, таба, сүүс, хаас, моонньоҕон

4. Табах, талах, тайах, тамах, туһах, туйах. Сурах, сүрэх, сэрэх, симэх, солох.

### 14 дьарык

1. Чонкучак, бэрдьигэс, сабараанһа, хорҕолдьун, харалдык, тиэргэн, дьулаан, далаһа, элгээн, онкучак.

2. Мутук, кустук, толук, тобук, кутурук, моойторук.

3. Бутуур, бөтүүк, элиэ, эллэй, саҕа, силим, суорат, оҕус.

4. Батыһа, буулдьа, илим, чааркаан, туһах, тыы.

5. а) „Оѳурсу“, Николай Носов

б) „Албынчыктар“, Семен Руфов

в) “Сымыйалыан – бэйэбэр куһаҕаны оностуон”, Суорун Омоллоон.

### **15 дьарык**

1. Сыт, суу, луук, туос, суут, сиик, түү, ыас, аҕас, алаас, сата

2. Сугунньут, сугуннуур; куобахчыл, куобахтыыр; балыксыт, балыктыыр.

3. в, а, в, б, а, күүһүрэн барда, сүүрэн түстүлэр, г, бардылар – билинни, уурбута – ааспыт, ыллыа – кэлэр.

4. Кулгаах ыраабы истэр, харах чугаһы көрөр. Сүрэбэ суох сүүс сүбэлээх. Суон тиити быһабынан кэрпиккэ дылы. Сымыыттаабыр бүтэй, балыктаабыр кэлэбэй. Кус быһый, ат бөбө. Балык уу дирингин былдьаһар, киһи күн үтүөтүн батыһар.

### **16 дьарык**

1. Сарыал, дойду, сон, эксээмэн, кутурук, сүүрүү, таптал, хайыһар, норуот, үөрүү, чуораан, харбааһын, балыыһа, киһи, өтүүк, бүүчээн, ырыа, кэбэ, сэхэн.

2. Буурба, этинг, сарыал, кустук, кырыа, чабылбан, саһарба, тибии, тобурах, дьэргэлгэн, табык, дьүкээбил, самыыр, ардах, холорук.

3. б, в, б, а, б, б, б.

4. Сулус, сурус, суһум, тутум.

5. 1. “Кыһынны ырыа”, Чабылбан

2. “Икки чабычах”, Иннокентий Сосин

3. “Чэй суута”, Иннокентий Левин

4. “Чыычаах оҕото”, Бүөтүр Тобуруокап

5. “Куобах кутуруга уолчаан”, Моисей Ефимов

6. “Туундара оһоҕо”, Сэмэн Тумат

7. “Албынчыктар”, Семен Руфов

### **17 дьарык**

1. Норуот тылынан уус-уран айымньыта.

Чабырбах, остуоруйа, олонхо, өс хоһооно, таабырын, сэхэн, ырыа -тойук, оһуохай.

Норуот бэргэн өйүн, сытыы харабын, уран тылын тыыннаах туоһута.

2. Абыһах тыл миннигэс, элбэх тыл сымсах. Тыала суохха мас хамсаабат.

Сүрэбэ суох сүүс сүбэлээх. Сүгэ кыайбатабын сүбэ кыайар. Отонноотоххо оноойук туолар.

3. б, г, в, б, в,

4. Амма, Лена, Алдан, Яна, Бүлүү. Саха сириҥ өрүстэрэ.

### **18 дьарык**

1. Тыллар, тылдыт, тыллаах, тылчаан, тыллыыр уо.д.а.

Алексеев, Антонов, Иванов, Игнатъев, Осипов, Остапов, Петров, Семёнов, Сергеев, Сидоров, Титов, Устинов, Фёдоров, Яковлев.

Доѳор, хоргус, ырыган.

2. Аһаѳас аһах – истибитин кэпси сылдыр киһи

Дьоро киһэ – үчүгэй астаах-үөллээх үөрүүлээх киһэ

Тыас хомунар – куотан хаалар

Харах дала – киһи көрөр сирэ

3. Ийэм (манан, маѳан) соттору ыйаата. (Ыйдына, ыйдана) түүн буолла. Сыһыга (ньирэй, ньиирэй) мэччийэ сылдыр. Кыыс (дьэнкир, дьэнкир) ыстакаанна уу кутта. Сибэкки (араскы, арыскы) тарпыт. Куобах (ыккый, ыркый) ойуурга киирдэ. Убайым (борустуой, боростуой) харандааһынан (мэтириэт, мэтэриэт) уруһуйдаабыт. Оѳо (балыыһаттан, балыаһаттан) (ыспараапка, ыспыраапка) ылла.

4. Бырдах, баѳа, бөрө, куоска, кымырдаѳас, аһыр, туруйа.

5. Эллэй - Серафим Романович Кулачиков

Амма Аччыгыйа - Николай Егорович Мординов

Суорун Омоллоон - Дмитрий Кононович Сивцев

Күннүк Уурастыырап - Владимир Михайлович Новиков

Алампа - Анемподист Иванович Софронов

Ойуунускай - Платон Алексеевич Слепцов

Өксөкүлээх Өлөксөй - Алексей Елисеевич Кулаковский

### 19 дьарык

2. хоһуун

көлөөк

хорсун

куттамсах

сытыы

тонкуруун

чизһинэй

сымыйаччы

көрсүө

өһөс

доруобай

ыарыһах

3. Сыһыыттан биэс салаалаах бэрдигэс оту түөрэн ылбыт, хоонньугар уктубут. Дьизитигэр Аѳалан суорѳаныгар суулаабыт сыттыгар ууран кэбиспит.

4. Үрэх, атас.

### 20 дьарык

1. Таба, сүгэ, утах, өтөх.

2. Булт тэрилэ, материктар, үрүн ас, сана чаастара.

3. Венгр, таба, муус устар, студент, кенгуру, сулус.

4. Быһах, бырыы, былах, былас, быйыт.
5. „Дьэрэкээн оҕолор“, Суорун Омоллоон
- 5 Алаа Моҕус тииккэ харбыалаһан тахсан истэ.
- 6 Оҕолор тииттэн түһэн, билиннэ диэри үөрэн-көтөн оонньуу сылдыаллар үһү.
- 3 - Пахай, биһиги адьас көтөхпүт. Биһиги тарбыяхпытын сиэхпит этэ.
- 2 Арай эмискэ сүүһүн ортотугар соботох харахтаах, аллара түһэ сылдыар аһы тиистээх Алаа Моҕус ысианан киирбит.
- 1 Дьэрэкээн оҕолор диэн тулаайах уоллаах кыыс олобуттар.
- 4 Оҕолор тоҕус күн от үргээн тарбыяхтарын дэлби уоттулар.
- “Куобах туһунан остуоруйа”, саха остуоруйата
- 1 Бэрт былыр куобах, эмиэ ити билинни тиин курдук, улахан сахсайбыт кутуруктааҕа үһү.
- 6 Куобах туох баар күүһүн мунньан-мунньан баран түһүнэн кэбиһэр да, кутуруга быстан хаалар.
- 3 Куобах хамсыах буолта – муус хам ылбыт, алдьархай!
- 5 Эмээхсин сыһа тэбэ, мууска “лах” гына олоро түһэр.
- 2 Оҕонньор сарсыарда аайы уһун соттоот барара, киэһэ им сүтүүтэ син биир туга да суох сукуннаан киирэн сонун устара.
- 4 Эмээхсин күөлгэ киирбитэ, куобах мөхсө сатаан баран, сэниэтэ эстэн сытар эбит.
- 7 Уу тахсан, хам тонмут куобах кутуруга босхо барар.

## 21 дьарык

|            |              |          |
|------------|--------------|----------|
| 1. аат тыл | даҕааһын аат | туохтуур |
| болҕомто   | эрэллээх     | элэктиир |
| убаастабыл | элэккэй      | таптыыр  |
|            | чиэһинэй     | хомотор  |
|            | сүрэхтээх    | долгуйар |

2. Дьэбин уһуйбут - кыһырбыт

Аһара хаалбыт - ырбыт, дьүдэйбит

Үөһэ тэстэр - сөбүлүүр, көннүөрэр

Атахха биллэрбит - куоппут

Сиргэ силлээтэ - кэлэйдэ

Кэтэбин тарбанар - мунаарар

3. В.Н.Новиков - Күннүк Уурастыырап

Д.К.Сивцев - Суорун Омоллоон

Н.Е.Мординов - Амма Аччыгыйа

П.А.Слепцов - Ойуунускай

С.Р.Кулачиков - Эллэй

А.И. Софронов - Алампа

4. а) киһи-сүөһү, сор- мун, үөрүү- көтүү, олох- дьаһах, көр- нар, от- мас

б) кэлэр-барар, айар- тутар, тутар-хабар, иитэр- үөрэтэр, кэпсиир- ипсиир, көтөр- дайар, ытыыр-сонуур

## 22 дьарык

1. Москва, Рая, экскурсия, ханкы, парашют, таһырдыа, Соня, докумуон, бэнидиэнньик

2. Улгум, көрсүө, хоргус, чобуо, бардам; куоҕай, чырбай, килэй; ычча, пахай, ок-сиз, нок

3. а) Тимир(д.а) оһоҕу(а.т) тигинэччи (с) отуннулар (т). Тимир(а.т) сытарын (т) булан ыллым (т).

б) Ыскаапка – аат тыл, биир ахсаан, сыһыарыы түһүк

Кинилэринэн – сирэй солбуйар аат, 3-с сирэй, элбэх ахсаан, туттуу түһүк

Аабыахпыт - туохтуур, 1 сирэй, элбэх ахсаан, кэлэр бириэмэ

4. Сардаҥа-лар-ынан, мунха-һыт-тар-га, хаар-ынан, дорҕоон-нор-унан, аргыс-таах.

5. а) Көрсүө Көөдөкүс, Сэһэн Сэрбэкэ б) Күн Дьырибинэ в) Тулаайах уол, Биэс ынахтаах

Бэйбэрикээн эмээхсин, Таал-Таал эмээхсин, Баҕа аттамыта уо.д.а. г) ат уонна оҕус

д) „Ыт утуяа мээрик буолбут“, „Тураах күөмэйэ бүппүт“ - Иннокентий Сосин

е) Саха литературатын саамай үрдүк чыпчаала - олонхо

ж) Суруйааччылар төрөөбүт сирдэрэ.

Күннүк Уурастыырап - Амма

Алампа, Амма Аччыгыһа -Таатта

Петр Тобуруокап - Үөһээ Бүлүү

Иннокентий Сосин - Мэнэ-Хаҥалас

## 23 дьарык

1. Олонхо+һут+тар

2. Үөрэнээччилэргэ оноттордо, саһархай өннөөх, өннөөх кумаабыларынан, күһүҥнү сэбирдэхтэри, сэбирдэхтэри оноттордо, кумаабыларынан оноттордо

3. Үрдүгэр түһэр -

Хабахха тыыннарап - баттаан, атаҕастаан, санаппакка, тууяа тутар

Халтайга хаамта - туох да туһата суохха, кураанахха сырытта

Хараҕа иннэр - одуулаһар, болҕойон көрөр

Илиитэ барбат - баҕата суох

Кыыл барда – баһа-көһө суох, кыыл курдук бэйдиз барда

4. а) Саха тылыгар 8 кылгас аһаҕас дорҕоон, 8 уһун аһаҕас дорҕоон, 4 дифтонг баар.

б) Хоһулаһар бүтэй доржоон буукубаларын бул, бэлиэтээ.

й к н н н н н г х п р л б д ч д с т б м

в) Хоһуласпат бүтэй доржоон буукубаларын бул, бэлиэтээ.

т б м н н г н х п б л д й к н ч д с р

г) Боп-пу-руос, эп-пиэт-тээ-бэ-тэ-би-нэ, сыы-май-дыыл-лар, чач-чы-гы-ныар-дар.

#### 24 дьарык

1. Сэһэн этии, күүһүрдүү этии, соруйар этии, ыйытыы этии.

2. Ытаа-соһоо, эмтээ-томтоо, сүүр-көт, кэпсээ-ипсээ, тур-олор, киллэр-таһаар, аһаа-сиэ, саһар-инэр.

3. Саһыл+чаан+нар+ы, сылгы+һыт+тар+тан, хотуур+дар+ы, үлэ+һит+тэр+дээх

4. Саһарыан иннинэ санаа, быһыан иннинэ кээмэйдээ.

Охтоохтон охтума, саалаахтан самныма.

Истибиккин итэбэйимэ, көрбүккүн итэбэй.

Төрөөбүт дойдугун харабын харатын курдук харыстаа .

Эдэртэн эйэтин , кырдыабастан алгыһын ыл.

Кырдык үрдүгэр сымыһа ыттыбат, арыы үрдүгэр уу дагдайбат .

#### 25 дьарык

1. Чокуур – былыр хататынан саһан уот ыларга туттуллар дьэнкирдини кытаанах таас ии – иһит айабын бүүрүгэ, бөнөргөтөр туттарыыта

дьураа – туох эмэ уһун синньигэс сурааһынны ойуута, дьарбаата

арбаһас – түүтэ элэйбит, холто буолан эрэр саһынньах

һылака – чап-чараас, сымнаһас

элгээн – өрүс. Үрэх урукку сүннэ быстан күөл буолбута

оллоон – уокка күөһү, чаанньыгы иилэр оһоһуулаах эбэтэр көннөрү мас, тимир

оргул – кымырдаһас уйата, сааһыламмакка, мээнэ мунһууллубут ол-бу чөмөбө

2. Этии, барыы, үнсүү, экирэтии, сирии, көрүү, аһааһын, сүүрүү.

Булугас өй, кэһиик ынах, сырылас тыал.

3. Үс ыйт ойуурга куобахтыы барбыттар. Биир киһи уулуссаттан кумааһынньыктаах харчыны булбут.

4. Хаар, ас, тыс, саас, хаас, ыт, тар, сыыр, харыс, тыы, тыа, ыас, тыас, хаарты, артыыс уо.д.а.

5. Саас – дьыл саамай кэрэ кэмэ. Сандал саас, күөх саас, сылаас саас. Саха сиригэр күн уһуур. Сир, от-мас көбөрөр. Үөн-көйүүр тиллэр. Дьон сири хоруталлар. Ыһыы үлэтэ саһаланар.

#### 26 дьарык

1. Хайа, сыт, суу, луук, туос, суут, сиик, түү, ыас, аҗас, алаас, таас.
2. Биэс, таммах, үлэһит, учуутал, түргэн, сылаас, киирбит, суруйар, иккис, суорҗан, тымныы, таҗыста, таба, киэһэ, үрдүк, улчаан, кирдээх, кинигэ, ыраас, биэс, уһун, куотар, кымырдаҗас, куоҗас, сымнаҗас.
3. Арыы, тайах, баҗа, куолас, кур, таба.
4. Сүрэх – түннүк, санаа – күн, тыл - уот, сүрэх – от, көрсүһүү – уу, сыһыан – кыһын.
5. Миша, Пушок, Васька - „Олуйтарыы“  
 Умсары Холорук - „Нуоҗалдьын кугас аттаах Тойон Дьаҗарыма бухатыыр“  
 Эмээхсин, оҗонньор, хоноһо - „Кэччэгэй балыксыт“  
 Павлик, Котька - „Оҗурсу“  
 Клим, Данил - „Сымыйалыан – бэйэҗэр куһаҗаны оностуон“  
 Нариман, Вася, Миша, Ньюргустаан - „Күөскүн эрдэ өрүнүмэ“

## 27 дьарык

1. Саат, саҗа, субай, сабаҗа, садаҗа, сайа.
2. Уйа, туос, суот, туус, суут, тууйас, уу, суор, туой, уус, туруйа, суу, отуу, туу, уос, ас, ат, от, тас, уот уо.д.а. Ис, сиик, киис, кии, иик, сир, киилэ, кир, сиэл, эр, иэс, сил, сэлии, кэлии, элиэ, сэрии уо.д.а.
3. былыт, хонуу, тимэх, сахарҗа, куорсун  
 үрдүк, ыраас, чэпчэки, куйаас, утах  
 биһиги, эн, ол, мин, кини  
оһох, силис, сүрэх, эрдии, үөрэх  
 абаҗа, доҗор, балыс, аҗас, санас
4. Үлэлэр - үлэ-хамнас, соруктар - сыал-сорук, бэлэхтэр - бэлэх-туһах, иһиттэр – иһит-хомуос, таһастар - таһас-сап, ыарыылар - ыарыы-сүтүү, , үүнээйилэр – үүнүү-быһан, көтөрдөр - көтөр-сүүрэр.

## 28 дьарык

1.

| Аат тыл     | Туохтуур        | Даҗааһын аат |
|-------------|-----------------|--------------|
| былыт       | халыйан таҗыста | хара         |
| тыал күммүт | быһыта биэрдэ   | сытыы        |
| чаҗылҗан    | көстө сүттэ     | күндээркэй   |
| этинг       | оонньоото       | омуннаах     |
| самыыр      | сатараата       | ньиргиздээх  |
|             | түстэ           | дохсун       |

2. Табаһыт – идэни көрдөрөр сыһыарыы, күннээх- туохтаабын көрдөрөр сыһыарыы, кинигэбэ – тылы ситимниир сыһыарыы, тиинчээн – кыччатар сыһыарыы, оболор – элбэх ахсаан сыһыарыыта.

3. Сөбүлэммэтэ, ылыммата, куһаҕан быһыыга угуйбут,

4.

|                |                                         |
|----------------|-----------------------------------------|
| Төрүт түһүк    | эн, харах, бензин                       |
| Араарыы түһүк  | -----, харахта, бензиннэ                |
| Сыһыарыы түһүк | эйиэхэ, харахха, бензингэ               |
| Туохтуу түһүк  | эйигин, харабы, бензини                 |
| Таһаарыы түһүк | эйигиттэн, харахтан, бензинтэн          |
| Туттуу түһүк   | эйигинэн, харабынан, бензининэн         |
| Холбуу түһүк   | эйигинниин, харахтыын, бензинниин       |
| Тэннии түһүк   | эйигиннээбэр, харахтаабар, бензиннээбэр |

## 29 дьарык

2. Куо (көнө)-бах (сабыылаах), бө (көнө)-рө (көнө), мо (көнө)-бо (көнө)-той (сабыылаах), са (көнө)-һыл (сабыылаах).

3. Бүгүн - бу күн, быйыл - бу сыл, итиэннэ - ити кэннэ , халтаһа - харах таһа, уонна - онтон атын, угуор – нөнүө өттүгэр, бөлүүн – бу түүн, олоппос - олох мас .

4. Бэриммэт, кэһэйбит, баҕарбат, куттаммыт, үлэлээбэт, ымсыырап.

5. „Муммут уолаттар“, оҕонньор. „Карнайдаах уол“, уол. „Кэбэ“, ийэлэрэ, „Тоҕус төгүл тоҕо?“, Сэмэн оҕонньор, „Обурсу“, Котыка, „Торбостор“, Манчаары.

## 30 дьарык

1. Сөрүүн салгын түстэ.

Хонуу сибэкки үүммүт кэрэ. +

Сиир мин собо. +

Күөлгэ кустар санараллар.

Биһиги оскуолабыт Амма олорор. +

Биһиги сайыны быһа Аммаҕа сөтүөлүүбүт.

2. а) А(в,ф)тобус, шо(ф,в)ер, худо(ш,ж)ник, по(ш,ж)арник, бен(с,з)ин, бу(ф,ц)ет, велосипе(д,т), квадра(д,т), коллекти(ф,в), фотогра(ц,ф).

б) Ольга – 5 буукуба, 4 дорҕоон, аллея - 5 буукуба, 6 дорҕоон, подъезд - 7 буукуба, 7 дорҕоон, Еля - 3 буукуба, 4 дорҕоон.

3. Ууну ыс – иһиккэ баар ууну ыс

Үбү ыс - харчыны мээнэ тутун

Бурдугу ыс – хорутуллубут сиргэ бурдугу олорт

4. Кыраһа – чараастык түспүт хаар, сылбах – күөрэ-ланкы охтубут мастар, харалдык – саас, хаар бастаан ууллуутугар хаара уулан тахсыбыт сир, далаһа – ууга эбэтэр бадараанна киирэргэ үктэл мас, элгээн – өрүс, үрэх урукку сүннэ быстан күөл буолбута.

### 31 дьарык

1. Ынах сүөһү

Мангыраата,

Атыыр оҕус

Айаатаата,

Туораах кулун

Тоҕуоруйда,

Торҕо түптэ

Торолуйда.

2. Киэн (быһаары) сыһыларга (сиһилии) дьэргэлгэн (туһаан) дьиримнии (сиһилии) оонньуур (кэпсиирэ). Саас (сиһилии) тураах (туһаан) уйатын (толоруу) тииккэ (толоруу), хатынна (толоруу), бэскэ (толоруу), үөккэ (толоруу) онгостор (кэпсиирэ).

3. Ыксаата, кэһэт, көрсүө, улаппыт, куотта.

4. \_\_\_\_\_ -туһаан

\_\_\_\_\_ - кэпсиирэ

\_\_\_\_\_ - сиһилии

\_\_\_\_\_ - толоруу

\_\_\_\_\_ - быһаары

5. Ыһыах алгыһа, уруу алгыһа, малааһын алгыһа, оҕо төрүүр алгыһа, сайылыкка кирири алгыһа, сайыны көрсүү алгыһа уо.д.а.

### 32 дьарык

1. а) Тэлгэхэбитигэр (сиһилии) аҕам (туһаан) улахан (быһаары) убайбынаан (толоруу) тиит оҕотун (толоруу) олордубута (кэпсиирэ).

2. Айылҕа тыаһа – халдьыгырыыр, суугунуур, чурулуур.

Тыыннаах айылҕа тыаһа – кистиир, чоргуйа, чыбыгырыыр

Киһи таһаарар тыаһа- күлэр, хаһыгырыыр.

Дьиз тутар – ким дьизэтин тутара биллибэт

Дьиз тутуһар - дьону кытта үлэлиир

Дьиз туттарар – дьонно дьизэтин туттарар

Дьиз туттар – бэйэтин дьизэтин бэйэтэ тутар

3. Биир мэник сүтэрбитин сүүс көрсүө булбат.

Ат күрүүнү намыһабынан көтөр.

Бизэрэрин бэскэ ыйаабыт, уунарын умнан кэбиспит.

Сиргэ түспүт сэрэбизэй, окко түспүт оноһуу.

Туттуон иннинэ толкуйдаа, кэрдигин иннинэ кээмэйдээ.

4. а) Учуутал мин диэки эйэбэстик көрдө. 1 сирэй, биир ахсаан

б) Кинилэр бүгүн үнкүү куруһуогар кэлбиттэр. 3 сирэй, элбэх ахсаан

в) Ийэ күнүн эһиги үөрэ көрсүөххүт. 2 сирэй, элбэх ахсаан

### 33 дьарык

1. а) кыһыллар кыайдылар б) тимир оһох б) сүүрүк а) саалаах

б) Куба курдук кылбаа манан г) уларыбат

2. Тылгынан эпиккин эрэнимэ, үлэлээн толорбуккун эрэн.

3. Күүлэйдэбитэ, сааһылаабыта, хостообута.

4. Табалар, табаһыт, ойуурдаах, ойуурдар, кыысчаан, кыыстаах, кустар, кусчаан.

### 34 дьарык

1. А.т. + с.а. + д.а. + а.т. + т.

2. Кинигэ, таптаан, аах, оҕо, билии, киэн, үөрэх, үчүгэй, буол.

Кинигэни таптаан ааҕар оҕо билиитэ киэн, үөрэбэр үчүгэй буолар.

3. Харсыспыттар – хаар, сыыс, сыа, ыас, тар, ас, ат, ыт, тыы, тыа, хатыыс, хатыы, хаарты о.д.а.

4. Дорообо, баһыыба, баһаалыста - аптаах тыллар.

Тыл диэн дьол, эрэл, доруобуйа эбит, сиэр-майгы эбит.

Саха тылыгар норуоппут олоҕо, кута-сүрэ, майгыта-сигилитэ, өйө-санаата, иэйиитэ, битэ-билгэтэ, философията барыта баар.

5. Кэбэ, үс, Муос, Чооруос, пушка, Пудик, бачыынка, Чэрэс

### 35 дьарык

1. а) Төһөнөн иһэн, *кени* биир хара көтөрү көрөн дыктиргээтэ.

б) Курулаата, ньирилээтэ, күрүлээтэ.

в) Кымыс – саамал, сайын – самаан, санаа – сайаҕас, күн - сарданалаах

2. Күлүүк – бэһиэлэй, кэтэс - күүт, лыах - үрүмэччи, алҕас - сыһа, дьара - чычаас,

мэкчиргэ - түлүрбэх, дьаат - сүлүһүн, дьылҕа - , бостуук - маньыһыт, куобах - табысхаан.

3. Ас халлаантан түспэт – үлэлээбэтэххэ, ас кэлбэт  
Баскынан тур атаххынан тур – хайжах да буол, онгорожун  
Тыала суохха мас хамсаабат – этиллибит оруннаах
4. Тарбах, табах, куобах, сыбах, сылбах, барбах, хаарбах.
5. Уһун үйэлэр усталарыгар мунньулубут норуот муудараһа.

#### Туһаныллыбыт литература

1. Ааллаабыскай Н.А., Луковцев Х.Х. Саха тылын синонимнарын кылгас тылдыта. Дьокуускай, 1982.
2. Афанасьев П.С. Саха тылын быһаарыылаах кылгас тылдыта. Дь.: “Бичик”, 1994.
3. Афанасьев П.С. Саха билингви тыла. Лексикология. Дьокуускай: Саха государственной ун – тын изд – та, 1996.
4. Григорьев Н.С. Саха тылын сомоҕо домоҕун тылдыта. Дьокуускай, 1974.
5. Захарова Е.Г, Захаров В.В. Саха сирин бултанар кыыллара. Дь.: “Бичик”, 2002.
6. Захарова Л.В. Саха тыла : 4 кылаас. Дьокуускай: Офсет, 2005.
7. Захарова Л.В., Избекова Л.К. Ньургунун : 4 кылаас. Дьокуускай: Бичик, 2003.
8. Захарова Л.В., Флегонтова У. М. Литература аабыта : 3 кылааска үөрэх кинигэтэ. Дьокуускай: Бичик, 2015.
9. Захарова Л.В., Флегонтова У. М. Литература аабыта : үлэлиир бырагыраама : 1 – 4 кылаас. Саха Өрөсп. Үөрэҕин мин-бэтэ. Дьокуускай : Бичик, 2013.
10. Игнатьева С.С., Ноговицына М.П., Шапошникова М.Г. Саха тылыгар олимпиада соруудахтара: 2 – 4 кылаас. Дь.: “Бичик”, 2011.
11. Игнатьева С.С., Ноговицына М.П., Шапошникова М.Г. Саха тылыгар тестэр: 1 – 4 кылаас. Дь.: “Бичик”, 2009.
12. Игнатьева С.С., Ноговицына М.П., Шапошникова М.Г. 1 – 4 кылаастарга саха тылыгар тестэр. Дьокуускай: ҮөҮИҮИ изд-вота, 2007.
13. Кондакова У.Ф. Тыл оонньуута. Дь.: “Бичик”, 2002.
14. Оконешников Е.И, Афанасьев Л.А., Афанасьев П.С., Попов Г.В., Петров М.Е. Саха тылын быһаарыылаах тылдыта. Новосибирской: “Наука”, 2005.
15. Попова Е.П. Толкуйдатар оонньуулар. Дь.: “Бичик”, 2008.
16. Попова Е.П. Сахалыы ребустар. Дь.: “Бичик”, 2004.
17. Потапова М.К. Аабы дойдутугар айан : оскуола алын кылааһын оҕолоругар. Дьокуускай: Бичик, 2009.
18. Потапова М.К., Семенова И.Н. Саха тыла : түмүктүүр тургутуу. Дь.: “Бичик”, 2014.
19. Саввинова И.Е. Аһаҕас дорҕооннорго ыалдьыттааһын. Дь.: “Бичик”, 2010.
20. Семенова С.С., Васильева Н.Н., Кронникова М.Ф. Төрөөбүт тыл : үлэлиир бырагыраама : 1 – 4 кылаас. Саха Өрөсп. Үөрэҕин мин-бэтэ. Дьокуускай : Бичик, 2013.
21. Стручкова И.И. Саха бэргэн тыла-өһө. Дь.: “Бичик”, 1997.

22. Ушницкая А.М. Таайбаран кистэлэнэ. Дь.: “Бичик”, 2005.
23. Филиппова Н.И., Филиппов Г.Г. Тыл оһуора. Дь.: “Бичик”, 2002.
24. Фомина Л.Г., Шарина Т.А. Изложение уонна диктант текстэрэ. 1 – 4 кылаастарга. Учууталга пособие. – Дьокуускай: Кинигэ из-вота, 1990.
25. Харитонов Л.Н., Петров Н.Е. Саха тылын орфографическай тылдыта. Дьокуускай: Саха сиригээҕи кинигэ изд-вота, 1975.
26. Языканова Е.В. Развивающие задания: 4 класс. М: Издательство “Экзамен”, 2010.